

THEMIS **THEMIS** **THEM**

ELTE

Állam- és Jogtudományi Kar
doktori iskoláinak
elektronikus folyóirata

2023. május

Kiadó: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Kiadó székhelye: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.;
www.ajk.elte.hu

Felelős kiadó: prof. dr. Sonnevend Pál, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar dékánja

Szerkesztőbizottság: prof. dr. Nagy Marianna, prof. dr. Szabó Máté, dr. habil. Fazekas Marianna,– ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

Szerkesztők: dr. habil. Fazekas Marianna és dr. Antal Attila (PhD)
Technikai szerkesztők: Bencze Andrea és Sturm Henrietta
Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3.

Megjelenik minden évben kétszer.

HU ISSN 2064 0900

DOI 10.55052

Tartalom

I. RÉSZ: JOGI TANULMÁNYOK	5
Dr. KÁDÁR ÉVA: Péter Gábor, a „főbűnös, aki megtévesztette a pártot”	6
Dr. SCHILLER-DOBROVITZ ALEXANDRA: Az 5/2022. Jogegységi határozat alkotmányjogi megítélése	37

Contents

I PART: LEGAL STUDIES	5
DR. KÁDÁR, ÉVA: Gábor Péter, the "chief culprit who deceived the party"	6
Dr. SCHILLER-DOBROVITZ, ALEXANDRA: Constitutional assessment of the decision of the Curia No 5/2022	37

I. RÉSZ
JOGI TANULMÁNYOK

Dr. Kádár Éva
ELTE ÁJK Magyar Jogtörténeti Tanszék
Témavezető: Dr. Horváth Attila egyetemi tanár

DOI: 10.55052/themis.2023.1.6.36

Péter Gábor, a „főbűnös, aki megtévesztette a pártot”

A felelősség áthárítása a sztálini típusú koncepciók perek felülvizsgálata során Magyarországon

1. Sztálin halála - A cionista-per vádlottjainak megmenekülése

A szovjet mintára és parancsra indult magyarországi anticionista koncepciók per vádlottjainak, köztük Péter Gábornak a sorsában döntő fordulatot jelentett Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála, hiszen csak ennek volt köszönhető, hogy nem jutott Rajk László sorsára. A nagyszabású politikai ügy szovjet és magyar kiagyalói ugyanis Péternek az egyik fővádlott, az „államvédelmi szál vezetőjének” szerepét szánták.

A bukott ÁVH-vezér és vádlott-társai konstruált perének alakulására – ahogy annak kezdetén – ismét a Szovjetunióban zajló politikai változások gyakoroltak döntő hatást. A szovjet diktátor halálát követő utódlási harc időszakában a hatalom az átmenetileg egymással szövetséget kötött Berija-Malenkov-páros kezébe került. A két tapasztalt politikus tisztában volt a közhangulattal, és megértették, hogy a rendszert csak úgy tudják megvédeni az összeomlástól, a párvezetést pedig a népharagtól, ha mindezt radikális reformokkal előzik meg.¹ Berija 1953. március 26-án széleskörű amnesztiát hirdetett, és a koncepciók perek felülvizsgálatára adott utasítást. A később erről előszeretettel hirdetett hruscsovi propagandával ellentétben az amnesztiarendelet nem a köztörvényes bűnözőket „szabadította a társadalomra”, hanem a GULAG-on őrzött politikai elítéltek sokaságának a szabadulását is jelentette, több mint félmillió ember menekülhetett ugyanis

¹ Kun 1991.

ekkor ki a lágerrendszer poklából. Szintén ő kezdeményezte a Szovjetunió és Jugoszlávia közötti békés viszony helyreállítását, valamint tervbe vette Németország újraegyesítését is azzal a feltétellel, hogy az semleges állam lesz. Az itt bevezetni kívánt „új kurzus” lényege a párt és az állam szétválasztása, valamint a gazdaság „racionalizálása” lett volna.² Berija emellett 1953. április 1-én elrendelte a moszkvai orvosper „*fehérköpenyes gyilkosokként*” megbélyegzett gyanúsítottjainak azonnali szabadon bocsátását és rehabilitálását is³, április 4-én pedig betiltotta a kínvallatást.⁴

Az így meghirdetett új irányvonal Magyarországon is érezte hatását. A Szovjetunió és a Magyar Népköztársaság küldöttségének 1953. június 12-i moszkvai találkozásán a diktatúra enyhülését, egy humánusabb, toleránsabb rendszer bevezetését, a „*szocialista törvényesség helyreállítását*”, és önkritikus magatartást írtak elő a magyar pártvezetés számára. Számonkérték a Rákosi vezette kormányon a törvénytelenéseket, az ártatlanul meghurcoltak nagy számát. Berija az Államvédelmi Hatóság erőszakos, törvénytörő módszerei miatt Rákosi Mátyást és Farkas Mihályt is felelősként nevezte meg, és ezért a magyar diktátor önkritikára kényszerült.⁵ A moszkvai találkozón a legmagasabb állami- illetve pártfunkciók különválasztása is napirendre került. A kormányfői posztra Berija Nagy Imrét javasolta, Rákosi számára pedig csupán az MDP vezetői tisztségét szánta volna a Kreml.⁶

A találkozó magyar résztvevői, Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Gerő Ernő és Hegedűs András június 27-28-án önkritikus hangnemben számoltak be a Moszkvában elhangzottakról az MDP Központi Vezetőségének plénumán. Az ülésen elhangzott referátumokat és elfogadott határozatokat titokban tartották, azok tartalmáról, az új politikai irányvonalról a lakosság csak a Kreml által kijelölt miniszterelnök, Nagy Imre július 4-i parlamenti beszédéből szerezhetett tudomást. A miniszterelnöki programbeszédben kiemelt célkitűzésként szerepelt a törvényesség helyreállítása.⁷

A bevezetett reformintézkedések, köztük a párt és állami vezetők meggyilkolására való szervezkedéssel megrágalmazott orvosok rehabilitációja döntő hatást gyakorolt a Péter Gábor-ügyben szereplő koncepcióra is. A cionista irányvonalat, a nemzetközi kémszervezet vádját kénytelenek voltak

² Szilágyi 2002. 52.

³ L. P. Berija feljegyzése az SZKP KB Elnökségének az úgynevezett kártevő orvosok ügyében felelősségre vont személyek rehabilitálásáról, 1953. április 1., AP RF, f. 3, op. 58, d. 423, 5-7. Másolat (Közli: Szilágyi 2002. 55-57.)

⁴ GA RF, f. 9401, op.1, d. 1299, 246-247. Eredeti példány. (Közli: Szilágyi 2002. 57-59.)

⁵ Baráth-Feitl 2013. 309.

⁶ Szilágyi 2002b. 22-23.

⁷ Baráth-Feitl 2013. 309-310.

feladni. Berija ugyanis a magyarországi „cionista-per” felülvizsgálatát, és erre a célra kijelölt bizottság felállítását rendelte el Tyiskov vezetésével.⁸ A „koronatanúnak”, Belkinnek ugyanis most már lehetősége volt arra, hogy visszavonja a Pétert terhelő, kényszer hatására tett vallomását.

A volt ÁVH-vezetőt a börtönében meglátogató szovjet „tanácsos” utasítására levették a fogoly bilincseit, amit – saját elmondása szerint – 1953. január 2-i letartóztatásától kezdve éjjel-nappal viselnie kellett.⁹ Berija jóvoltából Péter Gábor így megmenekült attól, hogy végigélje azt a megaláztatást és szenvedést, amit korábban Rajknak és vádlott-társainak kellett elviselnie tárgyalásuk folyamán, és valószínűleg attól is, hogy életét hozzájuk hasonlóan akasztófán fejezze be.¹⁰

1953 nyarától az év végéig az orvosok és a zsidó szervezet vezetőinek nagy részét szabadon engedték, Szirmai István szintén tárgyalás nélkül szabadult, Vas Zoltánt pedig visszahelyezték párttiszttségébe. A vádak közül eltűnt a cionista összeesküvés, az izraeli kém szervezettel való együttműködés, Wallenberg meggyilkolása, a kihallgatások ezek helyett I. G. Jacobson, a Joint magyarországi vezetőjének személye köré összpontosultak. Az új, 1953 decemberében készült vádiratban Benedek és Stöckler esetében a hivatalos, ÁVH által ellenőrzött kapcsolat kémkapcsolattá vált, amely során Jacobsonnak államtitkokat árultak el. 1954. márciusi tárgyalásukon a kémkedést már csak hivatali titoksértésnek minősítették, minthogy a kapcsolat idején a közölt adatok köztudomásúak voltak, és nem képeztek államtitkokat. A bíróság Benedeket két évi, Stöcklert három évi börtönbüntetésre ítélte, az utóbbit valutarejtegetés miatt is. A büntetést azonban nem kellett letölteniük, mert társaikkal együtt, mind a 18-an kegyelemben részesültek, és még abban az évben szabadultak.

A magas beosztású államvédelmi tisztek közül Bauer Miklós, Lakatos Dezső, Mátrai Tamás, Réh Alajos, Szendy György, Szöllősi György, Tihanyi János és Zalai Sándor nyerte vissza a szabadságát ebben az időben.¹¹

Szabadrólra helyezték Péter Gábor testvéreit, Eisenberger Sámuel és Katót is ezekben a hónapokban. Ebben a döntésben nagymértékben közrejátszott az is, hogy Sámuel egy orvosi szakvélemény *„nem beszámíthatónak”* minősítette.¹² Péter nővére csak a börtönből szabadulhatott ki ekkor, viszont

⁸ Müller 2017. 201-202.

⁹ Koltay-Bródy 1990.

¹⁰ Müller 2017. 204.

¹¹ Müller 2017. 204.

¹² ÁBTL 2.1 VI/32. Határozat Eisenberger Sámuel szabadrólra helyezéséről, 1953. szeptember 1.

két orvostiszt szakvéleményében skizofréniát állapított meg nála, „beszámíthatóságában korlátozottnak” ítélték, és ennek alapján zárt osztályra utalták.¹³ Kató 1956-ban vitatta a szakértői vélemény megalapozottságát, és a pszichiátriai intézetből való elbocsátását kérelmezte.¹⁴ Ennek hatására az orvosi konzílium azt állapította meg, hogy a vizsgált személy *„nem elmebeteg, a nála mutatkozó bizalmatlanság saját helyzetéből adódik, nem kóros túlértékelés. (...) sem ön-, sem közveszélyes.”*, ezért további elzárása nem indokolt.¹⁵ A két diagnózis közötti alapvető ellentmondás arra enged következtetni, hogy Péter Gábor testvére az olyan *„elmebetegnek”* minősítettek közé sorolható, akik politikai okokból, vagy személyes érdekek miatt kerültek a Rákosi-diktatúra idején elmeagyógyintézetbe.¹⁶

Szabadon engedték Péter unokatestvéreit is, de velük ellentétben ezt már nem érhetette meg Kató férje, Lusztig Gyula, aki a boncolási jegyzőkönyv szerint *„gyomorfekélyben és súlyos szívbajban”* vesztette életét fogsága alatt, valamint Garamvölgyi László sem, aki a vizsgálati fogsága idején olyan módon követett el öngyilkosságot, hogy a fogdahelység ablakából kiugrott. Szatmári László újságíró pedig a rendelkezésre álló iratok szerint rákban hunyt el.¹⁷

2. Berija bukásának hatása Péter Gábor ügyére, a felelősségáthárítás alappondolatának megszületése

Borisz Sztarkov történész kutatásai alapján azt a véleményt vallja, hogy Berija tervbe vette a koncepciók perekben elítéltek rehabilitálását is, és ebben csak az 1953. június 26-án történt letartóztatása, és elítélése akadályozta meg.¹⁸ Erre azért került sor, mert a nagyhatalmú állambiztonsági vezető és egyben belügyminiszter már Sztálin halálától kezdve gyűjtötte a kompromittáló dokumentumokat Hruscsovról és a többi vetélytársáról.¹⁹ Berija puccsal történő eltávolításának az volt a kiváltó oka, hogy feltűnő aktivizálódása, fokozott előtérbe kerülése erős félelmet ébresztett a politikai bizottság többi tagjában, főként a sokat tapasztalt *„öregekben”*, Vorosilovban, Kaganovicsban

¹³ ÁBTL 2.1 VI/46. Elmeorvosi szakvélemény, 1953. október 26.

¹⁴ Müller 2017. 205.

¹⁵ ÁBTL 2.1 VI/46. Másolat a II. kerületi Bíróságnak megküldött elmeszakértői véleményről, 1956. szeptember 6.

¹⁶ Müller 2017. 206.

¹⁷ ÁBTL 2.1 VI/73. Feljegyzés a Péter-ügy vizsgálata során bekövetkezett halálesetekről és öngyilkosságokról, 1953. június 9.

¹⁸ Baráth-Feitl 2013. 310. 7. lábjegyzet

¹⁹ Szilágyi 2002a. 51.

és Molotovban. Őket, valamint Bulganyint a pártapparátus vezető köreiben népszerű, és Berijához hasonlóan energikus Hruscsov könnyen meg tudta győzni a Berija-Malenkov-szövetség veszélyességéről, akik a politikai bizottságban meglévő többségüket kihasználva egyszerű szavazással lemondatták Malenkovot a központi bizottsági titkári tisztségéről. Hruscsovnak ezt követően pedig politikai intrikákkal sikerült éket vernie a duumvirátus tagjai között is.²⁰

Közvetlen információk nem állnak rendelkezésre arról, hogy Berija kiiktatásának tervébe kik voltak beavatva, és arról sem, hogy azt megelőzően milyen egyeztetés folyt. Az erről tanúskodó kevés számú forrás egyike Georgij Malenkovnak, a Minisztertanács elnökének 1953. június 26-án zajlott elnökségi ülésen elmondott beszéde, pontosabban annak előzetesen összeállított vázлата.²¹ A dokumentum alapján nagyjából képet kaphatunk arról, hogy a Berija elleni konstruált per kiagyalói mire alapozhatták vádjait. Elsősorban azt hozták fel ellene, hogy az irányítása alatt működő Belügyminisztérium egyeduralomra törekedett „a párt és az állam fölé emelkedve”. Beszédének következő részében azokra a konkrét ügyekre tért rá, amelyek szerinte Berija párt- és államellenes tevékenységét bizonyították. Ezek között – különös módon – kiemelt hangsúlyt kapott a „magyar kérdés”. Ebben azt róta fel Berija bűnéül, hogy a pártvezetéssel előre nem egyeztetett módon avatkozott bele Magyarország belügyeibe azzal, hogy Rákosit elmozdította, és helyére Nagy Imrét nevezte ki.²²

A Berija és társai ellen indult koncepciós per legfőbb vádpontjai között a hazaárulás, az államellenes összeesküvés, az idegen államok titkosszolgálatával való együttműködés, a hatalom megragadására tett kísérlet szerepelt. Ezzel szemben a valós, a sztálini terrorgépezet működtetésével összefüggő bűnei – köztük a katyni tömeggyilkosság végrehajtásában játszott szerepe – nem kerültek szóba az 1953. december 23-án kihirdetett halálos ítélet indokolásában.²³

A széles körű rehabilitációt szorgalmazó Berija ellen indult büntetőeljárás átmenetileg előnyt jelentett Rákosi számára, hiszen abban reménykedhetett,

²⁰ Kun 1991.

²¹ Csernovaja zapisz' vizstuplenyija G. M. Malenkova na zaszedanyii Prezigiiuma CK KPSzSz. 26 ijunya 1953 g. In: Lavrentyij Berija. 1953. Sztyenogramma ijul'szkogo plenuma CK KPSzSz i drugije dokumenti. Moszkva, 1999, 71-72.

²² Sz. Bíró 2012.

²³ Sz. Bíró 2012.

hogy ezáltal Moszkvában is háttérbe szorulnak az új irányvonal képviselői, ő pedig így elkerülheti a politikai perek miatti felelősségre vonást.

Magyarországon a törvényesség megszilárdításának Kreml által kijelölt útján az első lépés a Legfőbb Ügyészség felállításáról, és az amnesztiarendelet kidolgozásáról szóló 1953. július 15-i döntés volt. Ezzel egyidejűleg folyt az internálás, a kitiltás és a rendőrségi felügyelet alá helyezés megszüntetéséről, illetve újraszabályozásáról szóló javaslat igazságügy-minisztériumi elkészítése. Ekkor azonban még szó sem volt a politikai perekben meghurcoltak rehabilitálásáról.²⁴

Az új irányvonal meghirdetése után már nem volt visszaút, Rákosinak előbb-utóbb foglalkozni kellett a koncepciós perekben törvénytelenül elítéltek problémájával. A börtönben fogva tartott Kállai Gyula ugyanis levelet írt Rákosi Mátyásnak, és ebben cáfolta azokat a vádakot, amelyeken a koncepciós perében született ítélet alapult.²⁵ Nagy Imre kezdeményezésére megkezdtek Kállai ügyének felülvizsgálatát 1953 őszén.²⁶

Kovács István, Borsod megyei első titkár pedig 1953. augusztus 9-én titokban felkereste a szovjet nagykövetet, és beszámolt neki a Központi Vezetőségben uralkodó légkörről, ami Rákosi paranoiás gyanakvása miatt alakult ki. A koncepciós perekben meghurcoltak ügyei egyre szélesebb körben váltak ismertté, egyre inkább részévé váltak a közbeszédnek.²⁷

Péter Gábor, ellentétben a készülő konstruált cionista-per többi alaptalanul megrágalmazott gyanúsítottjával, nem nyerte vissza a szabadságát, annak ellenére, hogy Berija utasítására levették róla az addig éjjel-nappal hordani kényszerült bilincseit, javítottak fogvatartásának körülményein, abbahagyták a saját elmondása szerint napi rendszerességű fizikai bántalmazását²⁸, és a tervbe vett halálos ítélettől megszabadult. Rákosi számára hasznosnak bizonyult az, hogy a rettegett ÁVH egykori vezetőjét továbbra is börtönben tartsák, hiszen a tekintélyét vesztett diktátor számára egyre fenyegetőbbé váló légkörben ideális célpontnak ígérkezett a felelősség áthárításához, a társadalmi feszültség levezetéséhez.

Berija letartóztatását követően, 1953 nyarától a Péter és társai-ügyben megváltozott a koncepció, a nemzetközi kémszervezet vádjának helyét most

²⁴ Baráth-Feitl 2013. 310.

²⁵ Kállai 1987. 153-170.

²⁶ Baráth-Feitl 2013. 311.

²⁷ Baráth-Feitl 2013.311.

²⁸ Koltay-Bródy 1990.

már sok valós elemet tartalmazó vádpontok, köztük az erőszakosság, a kegyetlenkedés, a társadalmi tulajdon fosztogatása váltották fel, és az ügy vizsgálói az ÁVH bukott vezetőit „egy törvények felett álló rablóbandaként” festették le a nyomozás új irányának megfelelően. Az alapkoncepcióból csak a Jugoszlávia részére történő kémkedés eleme maradt meg.²⁹

A nyomozás 1953. novemberi lezárása után a PB – Rákosi, Farkas Mihály és Horváth Márton hozzászólását követően – megbízta az első titkárt, Nagy Imrét és Gerő Ernőt, hogy egy dokumentumban fogalmazzák meg az ügy tanulságait az államvédelem pártellenőrzésének fontosságáról.³⁰ Mindez megteremtette Rákosiban a felelősségáthárítás alapgondolatát, amely hosszú ideig a menekülés lehetőségét jelentette számára. Itt fogalmazódott meg először ugyanis az a vád, amely szerint Rákosi ártatlan a koncepciók perek tekintetében, azokért egyedül „Péter Gábor és bandája” a felelős, mivel „Becsapták és galádul félrevezették a pártot.”³¹

A Péter Gábor és társai-per 1953. decemberben kezdődött meg, majd négy napos zárt tárgyalást követően, december 24-én a bíróság kihirdette ítéletét a következő vádlottak ügyében:

- 1., Péter Gábor államvédelmi altábornagy
- 2., Csapó Andor államvédelmi alezredes
- 3., dr. Timár István minisztériumi főosztályvezető
- 4., dr. Décsi Gyula volt igazságügy-miniszter
- 5., dr. Bálint István államvédelmi orvos
- 6., Károlyi Márton minisztériumi osztályvezető
- 7., Kovács József államvédelmi őrnagy
- 8., Princz Gyula, a büntetés-végrehajtás alezredese
- 9., Vajda Tibor, a Statisztikai Hivatal osztályvezetője
- 10., Bánkuti Antal államvédelmi százados
- 11., dr. Janikovszky Béla minisztériumi osztályvezető
- 12., Érsek Tibor minisztériumi osztályvezető

²⁹ Müller 2017. 207.

³⁰ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 146. ó. e. Jegyzőkönyv az MDP Politikai Bizottságának üléséről, 1953. nov.11.

³¹ Pünkössti Árpád: Menekülés Rajk árnya elől – Péter Gábor pere a nyomok eltüntetésére. Forrás, 1999 (31. évf.) 11. sz. 65. o.

- 13., Vándor Ferenc államvédelmi százados
- 14., Komendó János államvédelmi őrnagy
- 15., Pataki Ferencné államvédelmi százados
- 16., Péter Gáborné tisztviselő
- 17., Szabolcsi Mihály vállalatvezető-helyettes
- 18., Máj László államvédelmi százados

A Budapesti Hadbíróóság Péter Gábort bűnösnek találta népellenes büntettségben, hűtlenségben, halált okozó súlyos testi sértésben, folytatólagosan elkövetett hivatali hatalommal való visszaélésben, külföldre szökés elősegítésében, valamint társadalmi tulajdon elleni büntettségben. Az elsőrendű vádlott volt államvédelmi vezetőt, valamint Csapó Andort, a másodrendű vádlottat életfogytig tartó szabadságvesztésre, a közügyektől való tíz évi eltiltásra, teljes vagyonek Kobzásra és lefokozásra ítélték. A többi vádlottat másfél évtől tizenkét évig terjedő börtönbüntetéssel, két és tíz év közötti jogfosztással, rangjuk elvesztésével és vagyonek Kobzással sújtották. Közülük több vádlott büntetésének mértékét felével, egyharmadával csökkentette az, hogy az 1953-as közkegyelmi törvényerejű rendelet hatálya rájuk is kiterjedt.³²

Rákosi, nem törődve az új irányvonallal, a Moszkvában kapott bírálattal és azokkal az önkritikus kijelentéseivel és ígéreteivel, amelyeket – bár csak külső kényszer hatására – júniusban tett, abban a szellemben folytatta a bűneivel való szembenézést, ahol elkezdte. A Péter-ügyben született ítélet indoklásának első, valamint egy későbbi bekezdését ő maga fogalmazta meg³³: *„Péter Gábor és társai vezető beosztásukkal járó hivatali hatalmuk felhasználásával – egyrészt az államvédelmi munkában súlyosan törvénytelen módszereket honosítottak meg, ezáltal tudatosan népellenes irányban ferdítették el az állam büntetőpolitikáját, félrevezették a Párt és kormány szerveket, tömegesen megsértették az állampolgárok szabadságjogait, másrészt mérhetetlen személyes igényeik kielégítése érdekében éveken keresztül óriási mértékben fosztogatták és pazarolták a társadalmi tulajdont. Emellett részben a felszabadulás előtt, részben azóta többen különböző egyéb bűncselekményeket is elkövettek.”*³⁴

³² A Budapesti Hadbíróóság ítélete Péter Gábor és társai ügyében, 1953. december 24. In: Horváth-Solt-Szabó-Zanathy 1994. 345-354. (Eredeti: HL Katf. 005/1954. 0136-0138. o.)

³³ Zinner 2014. 392.

³⁴ A Budapesti Hadbíróóság ítélete Péter Gábor és társai ügyében, 1953. december 24. In: Horváth-Solt-Szabó-

Az ítélet indoklásának későbbi részében annak értelmi szerzője ismét igyekezett megerősíteni az előbbi állítást: *„a szocialista törvényesség megteremtésének egyik legfőbb akadálya Péter Gábor és társai bűnös tevékenysége volt... félrevezették a pártot és a kormányt...helyenként gyűlöletet váltottak ki ...az Államvédelmi Hatóság, a proletárdiktatúra egyik legfontosabb erőszakszerve iránt.”*³⁵

Péter ítéletének indoklása rendkívül terjedelmes volt, vádlott-társaié közül a leghosszabb. A koncepciók szokásos elemei közül – a lejárató propaganda bevett módszereként – nála is szerepeltek az 1945 előtti lebukásai során tanúsított *„gyáva magatartásra”* utaló elemek: 1935 decemberében félelmében adatokat szolgáltatott ki, és elárulta magát kihallgató előtt, amikor ezt írta: *„Aki beteg, az ne vegyen részt a munkásmozgalomban...”*. A vád szerint *„gyáva megfutamodásának”* ezt a nyomát később eltüntette, 1940 áprilisában pedig nem csupán saját tetteit beismerő, hanem feleségét is eláruló vallomást tett a Horthy-rendőrségen.

A következő vádpontban a hivatali visszaélései szerepeltek, amelyben konstruált és valós elemek keveredtek. A korábbi koncepció alapján neki szánt *„kém”* és *„a nép ellensége”* szerepnek való megfelelést igyekeztek alátámasztani azok a vádelemek, amely szerint Péter *„osztályidegen”,* karrierista és rovott múltú személyekkel vette körül magát: kapcsolatban állt az amerikai Himler Mártonnal, a jugoszláv hírszerzés ügynökeivel, köztük a Rajk-perben elítélt Lazar Brankovval, *„Bogdán”* fedőnéven adatokat szolgáltatva számukra.

A volt államvédelmi vezető valóban elkövetett bűneit is felsorolták: az ÁVH élén törvénytelen módszereket alkalmazott, alkalmaztatott, bár képmutató módon a fizikai erőszakot tiltó parancsokat is kiadott. A valóban elkövetett bűnök, erőszakos cselekmények konkrét esetei között az indoklás felsorolta az 1947-es csepeli sztrájk során letartóztatott munkások, az 1950-ben Lókúton történt robbantás után elfogott parasztfiúk, az ugyancsak 1950 augusztusában vele konfliktusba keveredett rendőr, az 1952-es operaházi tüzesetnél őrizetbe vett villanyszerelő fizikai bántalmazását, valamint az emberrablás miatt letartóztatott UDB-ügynök, Bálint László személyes részvétellel történt megkínzását (ez utóbbit egyedül Kovács Istvánnak, Péter személyi biztosítójának vallomása bizonyította). Emellett az indoklás említést tett a kellő jogalap nélküli letartóztatásokról, internálásokról. A koncepció

Zanathy 1994. 354-355. (Eredeti: HL Katf. 005/1954. 0136-0138. o.)

³⁵ Uo.

perek rendszerének kidolgozását és alkalmazását is egyedül Péter bűnéül rótták fel, teljesen mellőzve annak említését, hogy ennek valójában ki volt az értelmi szerzője, és ki adta ki az erre vonatkozó parancsokat.

A bűncselekmények között említették különös módon a „fogdatisztításnak” nevezett gyakorlatot, amelynek lényege az volt, hogy az ÁVH-vezető parancsára a vizsgálati részleg vezetője időnként negyedével csökkentette a fogvatartottak számát, aminek következtében bűnösök is szabadlábra kerültek. Az ítélet súlyos mulasztásként értékelte azt, hogy Péter 1945-ben egy „horthysta besúgót” futni hagyott, valamint szabadon engedte Hetényi Imrét, és a cionista tőkésnek minősített Geyer Albertet is.

A valóban elítélendő tettei közé tartozó esetek között felsorolta beosztottja, Janikovszky Béla családi problémáinak „elsimítését” is, amikor arra utasította Bálint István orvost, hogy Janikovszkynét utalja elmeagyógyintézetbe azzal a céllal, hogy megvédje a férjet felesége zaklatásaitól.³⁶

Az új koncepció elemei között szerepelt az, hogy Péter elhanyagolta az operatív hálózati munkát, emellett közvetlen alárendeltjeivel, Szücs Ernővel és Csapó Andorral együttműködve valutaüzérkedést folytatott. Ennek eredményeképpen közel négyszáz „osztályidegen” tudott külföldre távozni az országból, cserében hátrahagyva vagyonukat, ami összesen 18 millió forint értéket tett ki. Ebből hárommillió forint a „büntársak” magánvagyonát gyarapította, 15 milliót pedig kórház építtetésére fordítottak. Az eredeti, cionista perben szereplő elemek közül az maradt meg, hogy ezáltal több zsidó személyt juttattak kivándorlási lehetőséghez. A vád szerint az ilyen módon elsikkasztott, horribilis pénzüsszeget többek között a Péter-család számára vett medencés luxusvillára, jóval az akkori átlag feletti életszínvonaluk, étkezésük, ruházkodásuk biztosítására, az ÁVH-vezér állítólagos szeretőjének, Pataki Ferencnének vásárolt elegáns, kétszobás lakásra, valamint két házra és ékszerekre fordították.³⁷

Mivel Péter ügyében a vád képviselője súlyosbításért, a védők pedig enyhítésért fellebbeztek, az ügy a másodfokú bírói fórumként eljáró Katonai Felsőbíróság elé került.

³⁶ Müller 2017. 209-210.

³⁷ Müller 2017. 210-211.

3. Rákosi szerepének elhallgatása a másodfokú eljárásban

Három nappal a másodfokú ítélet kihirdetése előtt, 1954. január 12-én Jevgenyij D. Kiszeljov szovjet nagykövet meglátogatta Nagy Imre kormányfőt azzal a céllal, hogy tárgyaljanak a Berija- és a Péter-ügyben született bírói döntésekről. Nagy Imre hangot adott annak a véleményének Kiszeljov előtt, hogy Farkast valóban *„egy sor büntett terheli”*, de Rákosi éppúgy felelős, mint Farkas. Nagy tájékoztatta a szovjet nagykövetet arról is, hogy Péter a tárgyalása előtt még azt vallotta kihallgatóinak, hogy *„egyebek mellett Rajk és Kádár ügyét is maga Rákosi konstruálta”*.³⁸ Nagy Imre ugyanis tudomással bírt arról, hogy Rákosi rokona (unokahúgának férje), Dékán vezérőrnagy meglátogatta Pétert a börtönében, és hosszú beszélgetések során igyekezett nyomást gyakorolni rá a tárgyalás előtt. Ennek eredménye volt az, hogy a volt államvédelmi vezető a korábbi, felülről jött utasításokról, parancsokról szóló vallomását alapvetően megváltoztatva kizárólag önmagát vádolta. Az ítéletet követően Farkas Mihályra is terhelő vallomást tett, eszerint tőle kapott utasításokat a törvénytértésekre.³⁹

Nagy, miután mindezeket Kiszeljov tudomására hozta, felvetette a Rákosi eltávolítására vonatkozó tervét is előtte. Gerő Ernő támogatására viszont ebben nem számíthatott, hiszen a belügyminiszter attól félt, hogy ez felvetheti a saját felelősségét is.⁴⁰

A Katonai Felsőbíróságon 1954. január 15-én megtartott zárt tárgyaláson Péter Gábor az utolsó szó jogán elmondott beszédében bűnösnek vallotta magát a *„nép vagyonának”* elherdálásában, és elismerte, hogy verésekre adott parancsot. Beismerte azt is, hogy felelősség terheli őt a Szücs-testvérek agyonverésében, de tagadta, hogy annak időpontjában a helyszínen tartózkodott volna. Hozzátette, hogy ha ő jelen lett volna, akkor az ügy másképp végződik. Mély megbánását fejezte ki amiatt, hogy *„félrevezette a pártot”*, és sírástól elcsukló hangon kijelentette, hogy a halálbüntetést is megérdemli, viszont kérte, hogy kegyelmezzenek meg feleségének, Simon Jolánnak, aki *„mindig keményebb és különb”* volt, mint ő.⁴¹

³⁸ Zinner 2014. 393-394.

³⁹ Zinner 2014. 393.

⁴⁰ Baráth 2013. 311-312.

⁴¹ ÁBTL 2.1 VI/1. Gyorsírói jegyzőkönyv Péter Gábor és társai ügyében megtartott II. fokú bírósági tárgyalásról, 1954. január 15.

A másodfokon született, jogerős ítélet Péter és Csapó tekintetében az ítéletet helyben hagyta, Vándor esetében viszont 12 évről 11-re csökkentette. A vád tárgyává tett bűncselekményt – az elsőfokú ítélettel szemben – Péter, Csapó és Vándor által elkövetett, bűnszövetkezetben elkövetett cselekménynek minősítette.⁴²

Kiszeljov Nagy Imre meghallgatása után egy hónappal, 1954. február 18-án Gerővel is tárgyalt a követségen, aki nem hallgatta el a szovjet nagykövet előtt azt, hogy a Péter-ügy vizsgálata során „*a nyomozás első szakaszában ... használtak bizonyos törvénytelen eszközöket, de természetesen ez meg sem közelítette azt a mértéket, ahogyan ezt Péter idejében alkalmazták.*”⁴³ Habár saját felelősségéről hallgatott, de a Rajk-Brankov-ügy titkairól lerántotta a leplet Kiszeljov előtt. Feltárta, hogy a magyar és a jugoszláv belügyminiszter paksi találkozója nem más, mint „fantasztikus kitaláció”, valamint azt, hogy „*...Rajk soha nem ismerte el a neki tulajdonított bűnöket, amíg Rákosi utasítására az ügyet átvette Szücs, aki Belkin szovjet tábornokkal együtt személyesen hallgatta ki Rajkot, s az ő iránymutatásuk alatt, a verések és más fizikai kényszer hatása alatt Rajk aláírta ezt a dokumentumot.*” Gerő elmondta azt is a nagykövetnek, hogy meggyőződése szerint „*Rajk és azok az emberek, akiket az ő perében elítéltek, és akiknek a legnagyobb része most börtönben ül, abszolút ártatlanok.*” Gerő nyíltan bírálta Kiszeljov előtt Rákosit annak betegesen gyanakvó természete miatt: „*Rákosi mániákussá vált, aki minden embert kémnek és provokátornak tart.*”⁴⁴

A jogerős ítéletről csak két hónappal a bírói döntés után, az 1954. március 13-án megjelent Szabad Nép második oldalán, egy rövid hírben tájékoztatták az ország lakosságát. Eszerint: „*A Magyar Népköztársaság állambiztonsági szervei államellenes és népellenes bűncselekmények elkövetése miatt őrizetbe vették Péter Gábort, az Államvédelmi Hatóság volt vezetőjét, Décsi Gyula volt igazságügy-minisztert, Tímár István volt minisztériumi főosztályvezetőt és több társukat. A vizsgálat megállapította, hogy Péter Gábor és társai közül többen múltbeli bűncselekmények eltitkolásával kerültek magas beosztásba, hivatali beosztásukkal visszaélve, súlyos államellenes és népellenes bűncselekményeket követtek el.*” Egyértelműen kifejezte a felelősségről vallott

⁴² A Katonai Felsőbíróság ítélete Péter Gábor és társai ügyében, 1954. január 15. In: Horváth-Solt-Szabó-Zanathy 1994. 402-410.

⁴³ Zinner 2014. 394.

⁴⁴ Zinner 2014. 395.

véleményét is: *„Tagadhatatlan, hogy Rákosi és Farkas, de elsősorban Rákosi nagymértékben felelősek.”*⁴⁵

A Nagytól és Gerőtől származó információk azonban nem váltották ki azt a hatást, nem eredményezték azt a változást, amelyre mindezek felhasználásával lehetőség adódott volna.⁴⁶

4. A koncepciók perek felülvizsgálata Rákosi említése nélkül

Nagy Imrével ellentétben Gerő –Rákosi és a saját felelősségének firtatása nélkül – csendben és gyorsan szeretne volna a Kállai-ügy után a Kádár-per felülvizsgálatának problémáját is megoldani, és arra kérte a Politikai Bizottságot, hogy biztosítson a számára felhatalmazást a saját hatáskörben elrendelhető felülvizsgálatokra.⁴⁷ A PB március 24-én hozzájárulását adta a Kádár János és társai, a Márciusi Front volt tagjai, valamint a tábornokok, Pálffy és Sólyom ügyeinek revíziójához⁴⁸, de a vizsgálat kizárólag a baloldali elítéltek ügyeire korlátozódott, és Rákosi, valamint a szűkebb vezetői kör felelősségének kérdését nyilvánosan nem vetette fel. Gerő és Nagy keze meg volt kötve azáltal, hogy kizárólag az MDP KV PB előzetes engedélyével indíthatott a belügyminiszter felülvizsgálatokat az olyan elítéltek esetében, akik korábban az MDP KV tagjai, vagy miniszterek voltak.⁴⁹

Kállai Gyulát május 31-én szabadlábra helyezték, majd július 22-én társaival együtt rehabilitálták őt, a pártba viszont csak megrovás mellett vették vissza arra hivatkozva, hogy noha nem volt besúgó, de *„gyáva és lényegileg áruló magatartást tanúsított”*. Ezzel olyan gyakorlat vette kezdetét a rehabilitációk során, amelynek a lényege az volt, hogy az elítéltek ártatlanságának jogi megállapítása ellenére igyekeztek a közvélemény előtt kitalált „kompromittáló adatokkal” lejáratni őket.⁵⁰

A törvénysértő perek miatti felelősség problémájának Gerő által kínált megoldását követte, és az ő koncepcióját erősítette meg az SZKP vezetőitől május 5-én kapott iránymutatás is, miszerint: *„A hibákat úgy kell kijavítani, hogy ne rombolják le Rákosi elvtárs tekintélyét, mert ez a párt tekintélye is.*

⁴⁵ Müller 2017. 212.

⁴⁶ Zinner 2014. 396.

⁴⁷ Gerő Ernő feljegyzése Rákosi Mátyásnak, 1954. március 19. MNL MOL M-KS 288. f. 9/1962/51/b. ő. e.

⁴⁸ Baráth 2013. 312.

⁴⁹ Zinner 2014. 397.

⁵⁰ Zinner 2014. 397.

*... ne maradjon folt sem Rákosi elvtárs nevén, sem a Központi Vezetőségen. (...) Úgy kell ezekről a hibákról beszélni, mint amilyeneket Péter Gábor követett el.*⁵¹

Az itt megfogalmazott elvek alapján május 19-én megalakították az ún. Rehabilitációs Bizottságot, ami Rákosi Mátyásból, Nagy Imréből és Gerő Ernőből állt. A grémium tagjai vitás kérdésekben „tanácsokkal segíthették” a felülvizsgálatot.⁵²

Az iránymutatásnak megfelelően Péter kihallgatói nem sokkal ezután megkezdték az elítélt ÁVH-vezető és cellatársa, Décsi Gyula „íratását” a Rajk- és a Kádár-per előkészítéséről, a nyomozás során alkalmazott módszerekről, a letartóztatások indokairól, valamint arról, miképpen „vezették félre a pártot ezekben az ügyekben”, azzal a szigorú kikötéssel, hogy a felelősséget nehogy másra próbálják hárítani.⁵³ Péter sokáig engedelmesen követte az utasítást, és a kényszervallatásokkal kapcsolatban Rákosi ártatlanságát hangsúlyozta Sólyom László és társai perújítási tárgyalásán tett tanúvallomásaiban: *„Határozottan kijelentem, hogy a Pártnak és a felsőbb vezetőknek nem volt tudomásuk arról, hogy a hatóságon belül a bántalmazások hatására is írtak alá az őrizetesek jegyzőkönyveket.*⁵⁴

A fennmaradt iratok tanúsága szerint október 5-én azonban fellázadt, és éhségstrájkba kezdett, amivel azt szerette volna elérni, hogy engedélyezzenek a számára beszélőt feleségével, Simon Jolánnal, akit szeptember 3-án szabadlábra helyeztek. Emellett folyamatosan *„a párt egyes vezetőire igyekezett hárítani a felelősséget”,* amiért vallomását nem is vették jegyzőkönyvbe.

A nyilvánosság a rehabilitációkról és a koncepciók perekért való felelősség kérdéséről először az MDP Központi Vezetőségének 1954. október 14-én tartott ülése után értesülhetett a Szabad Népből. A fővárosi első titkár, Kovács István beszédében egyrészt alaptalanul azt állította, hogy a rehabilitáció teljes körűen, minden ártatlanul meghurcolt tekintetében megtörtént, másrészt a felelősséget kizárólag Péter Gáborra és társaira hárította.⁵⁵

Az SZKP vezetőségében aggodalmat keltett Nagy Imrének a Politikai Bizottság tagjaival való előzetes egyeztetés nélkül közzé tett, *„A Központi*

⁵¹ Feljegyzés az SZKP Elnöksége tagjai és az MDP Politikai Bizottsága delegációjának megbeszéléséről, 1954. május 5. In: Rainer M.–Urbán 1992. 136-137.

⁵² Baráth-Feitl 2013. 312-313.

⁵³ ÁBTL 2.1 I/1-b. Javaslat Péter Gábor és Décsi Gyula íratására, 1954. május 15.

⁵⁴ ÁBTL 2.1 II/8. Jegyzőkönyv Sólyom László és társai perújítási tárgyalásáról, 1954. szeptember 16-17.

⁵⁵ Budapest kommunistái a Központi Vezetőség határozataiért. A budapesti pártaktíva tanácskozása. 1954. 2.

Vezetőség ülése után” című cikke, amely a Szabad Népből jelent meg. Ebben állást foglalt a rehabilitáció kérdéséről, és ígéretet tett arra, hogy „...kihozzuk a börtönökből az ártatlanul elítélt elvtársainkat, visszaadjuk őket a pártnak, az életnek, a munkának. A múlt súlyos hibáit e téren is fel kell és fel is fogjuk számolni. Aki nem bűnös, annak szabadlábba kell kerülni. ... A pártnak és a kollektív vezetésnek van és lesz annyi ereje, hogy soha többé meg ne ismétlődhessenek a múltban elkövetett bűnök.”⁵⁶ Ez a cikk hivatkozási alapot jelentett Rákosi év végi, végül Nagy bukásához vezető ellentámadásához is. A december 17-én, a DISZ megyei titkárai előtt elmondott beszédében ugyanis azt állította, hogy kétszáz személy esetében felülvizsgálták az ítéletet, elengedték a büntetéseket, maradéktalanul megtörtént a rehabilitáció, és jóvátették azokat a hibákat, amelyekért „az Államvédelmi Hatóság csirkefogó vezetői elnyerték büntetésüket, mivel szerinte ők „ellenségek” voltak.”⁵⁷

5. Nagy Imre menesztése, Rákosi ismételt hatalomra kerülése – Péter, az „ellenbűnbak”

A szovjet vezetés utasításának megfelelően az MDP 1955. április 14-én indítványt tett Nagy Imre menesztéséről, ami az „új szakasznak” nevezett irányvonal háttérbe szorítását eredményezte, valamint az addig is vontatottan haladó rehabilitáció és a felelősség megállapításának ügyét is hátráltatta. Ugyanekkor a pártvezetés Farkas Mihály sorsáról is döntött, amikor kimondta: „tekintettel arra, hogy Nagy elvtárs helytelen nézeteit Farkas Mihály elvtárs hosszú ideig támogatta”, menesztették őt az MDP KV PB-ből, valamint a Titkárságból is.⁵⁸

A szovjet vezetés most nem tért el a felelősséggel való szembenézés elkerülésének a már jól bevált módszerétől: minden rossz, a bűnös tettek mindig „ügynökök aknamunkájának” köszönhetőek, és ebben az időszakban az aktuális Gonosz szerepét „Berija és bandája” töltötte be, így Sztálin és köre bűnösségének vitatása elkerülhető volt. Az az „apró ellentmondás” sem zavarta meg őket ebben, hogy a Jugoszláviával való békés viszony helyreállítását éppen Berija szorgalmazta Sztálin halála után, és az ellene felhozott vádak egyike éppen az erre való törekvése volt.⁵⁹ A Bulganyin

⁵⁶ Nagy 1954. 1-2.

⁵⁷ Zinner 2014. 437.

⁵⁸ Zinner 2014. 457.

⁵⁹ Zinner 2014. 461.

vezette szovjet delegáció Belgrádba látogatásakor június 2-án nyilatkozatot tett az együttműködésről, a két állam közötti kapcsolat rendezéséről. Hruscsov ezt követően Bukarestbe rendelte a magyar és a csehszlovák kormányfőket.

Június 2-án pedig Rákosi előterjesztésére Péter Gábor és társai perújrafelvételéről döntött a Politikai Bizottság arra hivatkozva, hogy *„olyan adatok merültek fel, melyek eddig nem voltak ismeretesek”*.⁶⁰ A Nagytól és Farkastól, a rá veszélyt jelentő riválisoktól immár megszabadult, pozícióját megerősített főtitkár augusztusban a csepeli képviselői beszédében a jól bevált recept szerint a magyar-jugoszláv viszony megromlásának egyedüli okozójaként *„Péter Gábort és bandáját”* nevezte meg, akik szerinte Berija és Abakumov magyarországi ügynökeiként *„ellenséges, provokációs tevékenységükkel megtévesztették a Pártot”,* és a Rajk-perrel *„megrágalmazták a jugoszláv nép vezetőit”,* leleményes módon elkerülve ezzel újabb felelősök megnevezését.⁶¹

Rákosi így a moszkvai utasításnak megfelelően igyekezett a közvéleményt úgy manipulálni, hogy még inkább megerősítse a propaganda által az emberek tudatában a saját magáról, mint a velejéig romlott ÁVH-vezető által megtévesztett, ártatlan vezetőről festett hamis képet. A Péterre *„és bandájára”* történő felelősségáthárítás oka nem csupán a szovjet ukáz volt, hanem ehhez a megoldáshoz személyes érdeke is fűződött. Rákosi a Hruscsov-féle új irányvonal kijelölése után ugyanis ellentmondásos helyzetbe került. Mindenképpen igyekezett elkerülni azt, hogy Tito előtt nyíltan felvállalja a Rajk-per miatti felelősségét, és annak jogi következményeit. A jugoszláv vezető elleni gyűlöletkampányban, ellenségként való megbélyegzésében ugyanis egyrészt élen járt, másrészt az *„összeesküvés leleplezését”* saját érdemének tekintette, büszkén hangoztatva ezt számtalan politikai megnyilatkozása során. Az ÁVH és főként annak vezetője, Péter Gábor egyfajta *„ellenbűnbakként”* kínálkozott a számára, amely által egészen 1956-ig elkerülhette bűnösségének nyilvános beismerését és politikai bukását.⁶²

Péter nem tekinthető a szó szoros értelmében vett bűnbaknak, ugyanis ez a bibliai eredetű fogalom ártatlan áldozatot jelent, aki mások bűneiért lakol, megtisztítva azt ezáltal bűneitől. Ezzel szemben a modern társadalmakban a bűnbakkeresés célja a valóban bűnösnek tartott bűnbak megtalálása és megbüntetése, ami az ő álláspontjuk szerint jogos. Az ebben az értelemben

⁶⁰ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 234. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP PB 1955. június 2-i üléséről

⁶¹ Rákosi 1955. 1-2.

⁶² Gyarmati -Lengvári-Pók-Vonyó 2013. 429.

vett bűnbak jogilag lehet ártatlan, illetve bűnös is, a lényeg, hogy funkcióját betöltsse: válságok, kollektív traumák esetén a társadalomnak szüksége van az okok megtalálására, sokszor a valódi, igen bonyolult, összetett okrendszer helyett egy leegyszerűsített magyarázatra az újrakezdéshez, a felborult rend helyreállításához.⁶³ A modern társadalmakra jellemző bűnbakképzés velejárója sok esetben a kollektív bűnösség elvének alkalmazása, illetve a felelősségáthárítás is.

A menekülésnek ez az útja Rákosi számára azonban hamarosan kezdett járhatatlanná válni, ugyanis Tito 1955. június 29-én levéllel fordult az SZKP KB-hoz, amelyben sürgősen megoldandó feladatként jelölte meg a magyar-jugoszláv viszony helyreállítását, és ennek érdekében a Rajk-Brankov-ügy felülvizsgálatát.⁶⁴ Ennek következtében az MDP KV PB június 30-án határozatot hozott arról, hogy Rákosi nem titkolhatja tovább a közvélemény előtt saját felelősségét a két állam közötti kapcsolat megromlásában, Péterre és társaira hárítva azt. Mindez maga után vonta, hogy Rajk Lászlót és vádlottársait 1955. november 23-25-én tartott zárt tárgyaláson felmentették az alaptalan vádak alól. Rákosi azonban nem sokkal a felmentő ítélet kihirdetése előtt, az MDP KV november 9-12-én tartott ülésén továbbra is Beriját és Abakumovot, valamint az ő magyarországi „embereit”, Pétert és társait okolta a koncepció megalkotásáért. Szerinte a magyar-jugoszláv viszony ellenségessé válásában *„nagy szerepet játszott a Berija, Abakumov és magyar cinkosai, Péter Gábor és bandája által konstruált Rajk-per.”*⁶⁵ Rákosi – Rajk kompromittálását fenntartva – kijelentette: *„Péter Gábor felhasználta azt, hogy Rajk László eltitkolta első, letartóztatásának súlyos körülményeit, valamint eltitkolta azt, hogy a nyilas véstörvényszék tárgyalása előtt nyilas államtitkár bátyja segítségével úszta meg az ügyet. Péter Gábor és társai Rajk László múltbeli hibáit felhasználva, a szocialista törvényesség lábbal tiprásával hamis vallomásokra kényszerítették Rajkot és másokat. Félrevezetve a pártot és a kormányt a Rajk-per a Jugoszláv Kommunista Párt és a jugoszláv állam vezetőinek aljas megrágalmazására használták fel, hogy így elmérgesítsék a viszonyt a Jugoszláv Népköztársasággal.”*⁶⁶

⁶³ Gyarmati -Lengvári-Pók-Vonyó 2013. 30.

⁶⁴ Zinner 2014. 463.

⁶⁵ Dr. Domokos József, legfelsőbb bírósági elnök jelentése az MDP KV Titkárságának a Rajk-ügyben tartott perújítási tárgyalásról, 1955. december 7. In: Horváth-Solt -Szabó-Zanathy-Zinner 1992. 506-509.

⁶⁶ Uo.

7. „Mi az igazság?” - Rákosi bukása

A politikai helyzetben azonban gyors változást hozott a Szovjet Kommunista Párt 1956. február 14-25. között megtartott XX. kongresszusa, ahol Nyikita Szergejevics Hruscsov Sztálin bűneit leleplező beszéde megdöbbenést keltett. Ennek eredményeképpen sor került Kun Béla rehabilitációjára, amit a Szovjetunióban Rákosi tudta nélkül kezdeményeztek⁶⁷, és határozatot hoztak a szociáldemokraták ügyének felülvizsgálatáról is.⁶⁸ A keleti blokk államaiban, köztük hazánkban is, hamarosan elindult a változás ennek hatására, így az 1956. március 12-13-i központi vezetőségi ülésen a felszólalók egy része, főként Kádár János meglepően kritikus hangot ütött meg, indulatosan bírálta a pártvezetés politikáját, és követelte Farkas Mihály felelősségre vonását⁶⁹, azaz egy újabb „ellenbűnbak” elítélését a valódi felelős, Rákosi Mátyás helyett. Farkas ellen pártvizsgálat indult, azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a közvélemény már nem elégszik meg a bűnbakkereséssel, a felelőség áthárításával, a morális válság kezelése már halaszthatatlanná vált, egyre többen várták a választ Rákosi felelősségéről.

A főtitkár ellentámadással próbálkozott március 26-án, Egerben, a Heves megyei pártaktíván. Arra hivatkozott, hogy szerinte az ellenség folyamatosan arra törekszik, hogy a sztálini személyi kultuszt a maga javára kihasználja, ezért a párt feladata az, hogy ezeket a kísérleteket megghiúsítsa. A rehabilitációt már befejezett tényként említette, és igyekezett továbbra is azt sulykolni, hogy a Rajk-per szerinte „provokáción alapult”.⁷⁰ Az április 10-i megyei titkári értekezleten nagyrészt Beriját és a szovjet tanácsadót, Belkint hibáztatta a Rajk-per megkonstruálásáért: *„De lényegében a Rajk-per azért lett azzá, amivé, mert az akkori atmoszférának ez felelt meg. Berija küldött ide egy tanácsost, aki a Rajk-perből Tito-ellenes dolgot csinált. ... Nekünk nem volt fogalmunk, hogy ezt Berija csinálja.”*⁷¹ Saját magát becsapott áldozatként feltüntetve igyekezett menteni, felelősségét csökkentve: *„De hogy én is felelős vagyok, az világos. Az én kezem is benne volt. Először is ahhoz, hogy valakit becsapjanak, két ember kell, egyik, akit becsapnak. És én meg voltam győződve arról, hogy az a helyes, amit csinálunk.”*⁷² Rákosi felszólította a

⁶⁷ Feitl-Gellériné-Sipos 1997. 995.

⁶⁸ Baráth-Feitl 2013. 314.

⁶⁹ Baráth-Feitl 2013. 314-315.

⁷⁰ Rákosi 1956. 2.

⁷¹ Baráth-Feitl 2013. 317.

⁷² Uo.

hallgatóságot a pártvezetők tekintélyének megóvására, és kijelentette, hogy az ő felelősségének emlegetése az „ellenség” eszköze arra, hogy a pártot szembeállítsa vezetőjével. A Farkas Mihály elleni vizsgálat témájának felvetését ellenfele, Nagy Imre bírálataira használta fel. Ezzel az állásponttal szemben főként Kádár János lépett fel, éles kritikát fogalmazva meg Rákosival szemben, és egyértelműen kijelentette, hogy az első titkárnak vállalnia kell a felelősséget a koncepciók perекért.⁷³

Rákosi védekezési taktikáját nem támogatta már a szovjet vezetés, így a „Berijára, és magyarországi ügynökére, Péter Gáborra” való hivatkozás már nem volt többé használható eszköz az első titkár számára. Ezért május 18-án, a budapesti nagyaktíván kénytelen volt meghátrálni és önkritikát gyakorolni, ahol nyilvánosan elismerte felelősségét a személyi kultusz megteremtésében, bár a törvénysértésekkel kapcsolatosan csupán annyiban tartotta magát bűnösnek, hogy elmulasztotta az államvédelmi szervek ellenőrzését.⁷⁴ Rákosi ugyanerre hivatkozva mentette magát a rehabilitáció eredményeként szabadlábra került egykori elvtársai előtt is: a bűnös egyedül Péter Gábor, aki megtévesztette, becsapta őt és a pártvezetést.⁷⁵

A feszült magyarországi helyzet aggodalommal tölthette el a szovjet kormányt, ezért hazánkba küldték Mihail Szuszlovot, aki a PB tagjaival folytatott június 8-i megbeszélésén még kiállt Rákosi mellett. Szuszlov feljegyzése arról tanúskodik, hogy a szovjet vezetés jóváhagyását szeretne volna kérni tervéhez. Ebben azt javasolta volna az első titkárnak, hogy a válsághelyzet megoldása céljából vegye a kezébe az irányítást, és ő maga indítványozza a Farkas Mihály ellen induló büntetőeljárás megvitatását, amelyre egy július 10. előtt megtartandó KV-ülésen került volna sor.⁷⁶

Júliusra azonban Hruscsov kormánya már teljes mértékben kihátrált Rákosi mögül attól tartva, hogy Magyarországon is megismétlődnek a poznaí munkásfelkelés eseményei.⁷⁷

A Szuszlov által kigondolt válságkezelési terv megvalósulását egy váratlan esemény is megakadályozta. Az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetését töltő Péter Gábor ugyanis július elején meglepően őszinte feljegyzést készített *Mi az igazság?* címmel, amit július 10-én az MDP vizsgálóbizottságának címzett, és az SZKP-hez való eljuttatását is kérte. Ebben nyíltan megnevezte

⁷³ Baráth-Feitl 2013. 318.

⁷⁴ Rákosi 1956. 1-3.

⁷⁵ Müller 2017. 217.

⁷⁶ Szereda-Sztikalin 1993. 21-24.

⁷⁷ Müller 2017. 217.

Rákosit, mint a Rajk-per koncepciójának kiagyalóját, aki folyamatos utasításaival törvénytelenésekre, embertelen kihallgatási módszerek alkalmazására vette rá az ÁVH-t annak vezetőjén keresztül. Péter panaszai között szerepelt az, hogy börtönévei alatt a Gerő Ernőnek és a szovjet tanácsadóknak címzett levelei célba juttatását rendszeresen megakadályozták. Amikor pedig 1956. április-májusában egy vizsgálóbizottság kihallgatta, megtiltották neki, hogy Rákosiról beszéljen.⁷⁸ Mivel ez a tényfeltáró írás is hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet vezetés elengedte Rákosi kezét, felmerült a történészekben annak a kérdése, hogy vajon Pétert ennek a leleplező feljegyzésnek a megírásában valaki instruálta-e, vagy pedig teljesen önszántából készítette el azt? Az írás elemzése során a kutatók azt állapították meg, hogy a volt ÁVH-vezető igen zaklatott lelkiállapotban vetette azt papírra, és ezen az íráson napokig dolgozott. Izgatottságának oka valószínűleg az volt, hogy az akkoriban szabadult felesége, Simon Jolán tájékoztathatta őt a kinti világban lezajlott politikai változásokról, és úgy érezhette, hogy végre elégtételt vehet Rákosin, aki őt majdnem Rajk sorsára juttatta.⁷⁹ Emellett a saját szerepével kapcsolatos valós tények feltárása is motiválhatta, mivel most már lehetősége adódott arra, hogy lemossa magáról, a törvénytelenésekért való egyszemélyi felelős, „főbűnös” bélyeget.

Kovács István a levelet Andropovnak mutatta meg, és azt „kétségtelenül inspiráltnak” minősítette, de hallgatott arról, hogy ő íratta-e, vagy sem, és később is tagadta az ebben játszott esetleges szerepét.⁸⁰ Andropov nem tárta fel Kovács előtt azt, hogy Georgij Avksentyevics Iscsenko belügyi tanácsadótól már napokkal korábban értesült a levél létezéséről, valamint arról is információt szerzett, hogy a feljegyzés megírására Pétert a felesége látogatásai során szerzett értesülései készítették, amelyek reményt keltettek benne.⁸¹ Kovács István tanácstalan volt a levél sorsával kapcsolatban, mivel azzal a dilemmával találta magát szemben, hogy ha annak tartalmát nyilvánosságra hozza, akkor Rákosinak mindenképpen távoznia kellene a hatalomból, és ez ellentétes lenne azzal a szuszlovi utasítással, hogy a krízishelyzetet az első titkár megbuktatása nélkül, az ő irányításával kell megoldani. Amennyiben eltitkolná, akkor megtévesztené a pártvezetést, a dokumentum tartalmának kiszivárgása pedig a válság súlyosbodásához, az

⁷⁸ Koltay-Bródy 1990.

⁷⁹ Müller 2017. 218.

⁸⁰ J. P. Andropov feljegyzése a Kovács Istvánnal folytatott beszélgetéséről. 1956. július 11. In: Morozova-Vida 1996. 90-91.

⁸¹ Andropov távirata Gerő Ernővel folytatott beszélgetéséről, 1956. július 9. In: Baráth 2002. 318-324.

elégedetlenség fokozódásához vezetne. Ezért a döntést inkább a szovjetekre bízta. Andropov számára nem maradt más kiút, mint kihátrálni a bukás szélén álló magyar diktátor mögül, mielőtt a kompromittáló adatok a nyilvánosság tudomására jutnának.⁸²

A Központi Vezetőség 1956. július 18-ra halasztott ülésén végül Rákosi Mátyást egészségi állapotára tekintettel felmentették első titkári tisztségéből, és a helyére Gerő Ernőt helyezték.⁸³ Farkas Mihály ügyének megtárgyalása az ülés negyedik pontjaként szerepelt a napirendben. Farkas Mikojan tanácsára önkritikát gyakorolt, és nyilvánosan bocsánatot kért a jelen lévő két rehabilitált elvtársától, Kádár Jánostól és Kállai Gyulától. Az ülés résztvevői azonban nem hittek megbánásának őszinteségében, hiszen a volt honvédelmi miniszter továbbra is „Berija és bandája provokációjának” igyekezett beállítani a Rajk-ügyet. A megbocsátás ezért elmaradt Farkas számára, egyelőre viszont még megúszta az ügyet a pártból való kizárással, büntetőjogi felelősségre vonására csak a későbbiekben került sor. Ennek oka az volt, hogy Gerő a szovjet vezetésnek tett ígéretének megfelelően az ügyet elintézettnek minősítette Farkas kizárásával és Rákosi eltávolításával.⁸⁴

1956. július 7-én Czinege Lajos, a pártközpont Adminisztratív Osztályának vezetője, valamint Fekete Károly belügyminiszter-helyettes vezetésével összefoglaló jelentés készült a jelentősebb koncepciók perек előkészítésében közreműködött államvédelmi tisztek szerepéről. Ez hosszasan részletezte az ÁVH által alkalmazott embertelen vallatási módszereket az alábbi bevezetéssel: *„Az 1949-1953-as években általános rendszerré vált a letartóztatottak fizikai és pszichikai kínzása, először csak külön utasításra, később pedig kialakult egy olyan légkör, hogy utasítás nélkül is a vizsgálók, örök stb. kínozták a letartóztatottakat. Az anyag mellékletében harmincegy személyt neveztek meg, akiknek felelősségre vonását javasolták, és akik közül tizenegyen még ekkor is a BM állományában voltak.”*⁸⁵ A jelentést követően azonban csak több hónappal később, október 5-én, a Rajk László és társai újratemetése előtti napon került sor az ott felsorolt személyek közül Farkas Vladimir, Faludi Ervin, Szendy György, Szántó György és Toldi Ferenc őrizetbe vételére.

⁸² Baráth-Feitl 2013. 323-324.

⁸³ MNL OL M-KS 276. f. 52/35. ó. e. Az MDP Központi Vezetőség ülésének jegyzőkönyve, 1956. július 18.

⁸⁴ Baráth-Feitl 2013. 324.

⁸⁵ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 298. ó. e. Jelentés a nagyobb politikai ügyek vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztek tevékenységéről, 1956. július 7.

Gerő Ernő hónapokon keresztül nem tehetett újabb lépést Farkas és társai büntetőeljárásának ügyében, mert ebben gátolta őt a szovjet pártvezetésnek tett azon korábbi ígérete, amely szerint Farkast nem fogja bíróság elé állítani. Október 12. körül azonban a közvélemény már követelte a volt honvédelmi miniszter felelősségre vonását, így Gerő kénytelen volt engedni a nyomásnak, és ezen a napon letartóztatták Farkast.⁸⁶

Pétert a többi volt ÁVH-s tiszthez hasonlóan több esetben is tanúként hallgatták ki Farkas Mihály büntetőügyében. Vallomásaiban részletesen ismertette a párttájékoztató rendszerét, és az embertelen, törvénytelen módszerek alkalmazásáért, a koncepciók perekben szereplő vádak megkonstruálásáért elsősorban Rákosit és Farkast nevezte meg felelősként. Bevallotta, hogy az első titkár parancsait „minden fenntartás nélkül” végrehajtotta, mert nem volt bátorsága azokat megtagadni. Emellett elpanaszolta a vele szemben alkalmazott kegyetlen bánásmódot is: azt, hogy 32 hónapig magánzárkában tartották, öt hónapon át éjjel-nappal bilincs volt a csuklóján, olyan súlyos bántalmazást szenvedett, aminek a következtében két körme leesett, a verések során párnát tömtek a szájába, éhségstrájkja alatt olyan brutálisan végezték nála a mesterséges táplálást, hogy majdnem átszúrták a torkát, emellett alvásmegvonással is kínozták olyan módon, hogy fehérre meszelt cellájában éjjel-nappal égve tartották a villanyt.⁸⁷ Péter Gábor megkínzásának valóságtartalmát egyedül Décsi Gyula vallomása támasztja alá, aki szerint kegyetlenebbül bántak velük, „*mint amilyen bánásmód bármikor azelőtt, az ÁVH-nál előfordulhatott*”.⁸⁸ Levéltári források nem maradtak fenn Péter fogva tartásának körülményeiről, a vele szemben alkalmazott könyörtelen bánásmódról. Katona Emil, egykori elítélt visszaemlékezésében több alkalommal említi a váci börtönben 1954 nyarán zajló nagyszabású átépítési munkálatokat, amely során négy emelet magas téglafallal választottak le és rejtettek el egy elkülönített részleget Péter Gábor, Farkas Mihály és több volt magas rangú ÁVH-tiszt őrzése céljából.⁸⁹

Péter kihallgatása 1956. október 23-án, a forradalom kitörése miatt félbeszakadt, ahogy azt az erről szóló jegyzőkönyv is tanúsítja.⁹⁰ November 3-án a Gyűjtőfogházban felkereste őt a Magyar Honvéd újságírója, hogy tudósítson Péter kivételezettnek tekinthető helyzetéről. Celláját ugyanis csak

⁸⁶ Baráth 2001. 40-46.

⁸⁷ ÁBTL 2.1. VI/1. Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 18., Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 19.

⁸⁸ Pünkösti 1999. 72.

⁸⁹ Müller 2017. 220.

⁹⁰ ÁBTL 2.1. VI/1. Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 23.

egy társával kellett megosztania, és könyvek olvasására is lehetőséget kapott. Az interjú során saját magát úgy tüntette fel, mint politikai okokból letartóztatott mártírt, aki azért bűnhődik ártatlanul, mert feltárta a szovjetek előtt Rákosi bűneit.⁹¹ Aznap éjszaka bántalmazásban is része volt, amelyet perújítási kérelmében így írt le: *„amikor 1956. november 3-án éjjel 11 órakor 4 évi börtön után az ellenforradalmárok kivittek a zárkából a siralomházba, arra gondoltam, ezt azért nem érdemlem, ahogy engem itt hagytak [a] proletárdiktatúra vezetői a fasisztáknak kiszolgáltatva. Ha reggel a szovjet csapatok meg nem érkeznek, nem vagyok az élők sorában.”*⁹²

8. Perújítás Péter Gábor és társai ügyében – felelősségre vonás valóban elkövetett bűnök miatt

A forradalom után kialakult új politikai helyzetben Péter úgy ítélte meg, hogy ügyük megítélésében változásra számíthat, ezért perújítást kért, amit a Legfőbb Ügyészség 1957. március 14-én el is rendelt. Az egykori ÁVH-vezető és vádlott-társai beadványaikban ugyanis az alapeljárás során ellenük alkalmazott kényszervallatásra, erőszak hatására született vallomásaikra hivatkoztak. Ezek alapján felvetődött egyes vádlottak bizonyos bűncselekmények alóli mentesíthetősége. Az ügyészség úgy vélte, hogy felmerülhetnek esetleg olyan adatok is, amelyek Farkas Mihály, Farkas Vladimir és Faludi Ervin ügyében korábban fel nem tárt bűncselekmények bizonyítását teszik lehetővé.⁹³

Az ügyészség pár nap múlva megkezdte Péter Gábornak és nyolc volt vádlott-társának kihallgatását. Ezekben a napokban, 1957. március 12-16-án, majd 23-án, zárt tárgyaláson ítélezett a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa Farkas Mihály ügyében, akit *„pontosan meg nem állapítható számú hamis vád büntettének”* vádjával hat évi szabadságvesztésre ítelt, valamint két évre megfosztotta egyes jogainak gyakorlásától. Mivel tetteit az 1953. évi 11. (közkegyelmi) törvényerejű rendelet kihirdetése előtt követte el, szabadságvesztése időtartamának fele közkegyelem alá esett, tehát Farkasra csupán három év letöltendő börtönbüntetés várt.⁹⁴

⁹¹ Müller 2017. 221.

⁹² ÁBTL 2.1. VI/1-c/1. Péter Gábor megjegyzései a Legfőbb Ügyészség perújítási indítványához, 1957.

⁹³ Müller 2017. 221-222.

⁹⁴ Baráth-Feitl 2013. 372.

Az aránytalanul enyhe ítélet felháborította a pártvezetést, emellett attól féltek, hogy ez újra felkorbácsolja a népharagot a levert forradalom után, ezért egymás után követelték a súlyosbítást. Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottsága 1957. március 26-án tárgyalta az ítélet kérdéséről. Biszku Béla így számolt be Farkas perbeli védekezéséről: *„Farkas egész magatartása a tárgyalás alatt az volt, hogy semmiért nem felelős, minden utasítást Rákositól kapott, cédulákat mutogat, amit Rákosi írt alá.”*⁹⁵ Ezekre a papírokra jogosan hivatkozhatott saját védelmében, ugyanis Rákosi úgynevezett „sajtcédulákon” adott több esetben utasításokat a kihallgatóknak a legfontosabb politikai ügyek nyomozásakor, így a Rajk-per, és Péter ügyének vizsgálatakor is.⁹⁶ Biszku megvetően jegyezte meg: Farkas *„rendkívül ocsmányul viselkedett, minden felelősséget elhárított magáról, és azt a vonalat vitte, hogy vagy bírósági úton lépjenek fel az összes, az ügyben szereplő emberekkel szemben, vagy pedig tekintsék az egészet politikai ügynek, és térjenek napirendre felette.”*⁹⁷ Biszku aggodalmát fejezte ki az ítélet nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban: *„megfontolás tárgyává kell tenni, hogy jelenjen-e meg közlemény a sajtóban az ítéletről.”*⁹⁸ Félelmét Fehér is osztotta: *„ha az ítéletről közleményt jelentetünk meg, újra szólni fognak Budapesten a fegyverek.”*⁹⁹

Kádár János szintén éles hangon bírálta a túlzottan enyhe büntetést kiszabó bírói döntést az MSZMP Ideiglenes Központi Bizottságának április 5-i ülésén, felvetve az ebben rejlő politikai veszélyeket: *„Most bajban voltunk, mit csináljunk Farkassal. Szovjet elvtársak is azt mondták, menjen el az országból, amerre lát. (...) A dolgok logikájából következik, hogy ezt az ellenség a párt ellen, a kormány ellen használja fel. (...) Farkas Mihály a tárgyaláson megátalkodott jelleméhez híven viselkedett, mindenki bűnös szerinte, Marosán, Kádár, Sztálin elvtárs, csak ő nem. Úgy látszik, a bíróságra ideológiai befolyást gyakorolt, mert se ilyen, se olyan ítélettel 6 évet kapott. Mi nem akarjuk, hogy 20 évig üljön a börtönben, de hogy megfelelően el legyen ítélve, az feltétlenül szükséges. Ezt az ügyet újra elő kell venni, amikor a népbíróság meglesz.”*¹⁰⁰

Mindezek hatására a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa nagyon hamar, már két héttel később, április 19-én az elvárásoknak megfelelő ítéletet

⁹⁵ Rákosi Mátyás „sajtcédulái” Farkas Mihályhoz Péter Gábor és társai büntetőügyének vizsgálatakor, 1953. január. In: Horváth-Solt-Szabó-Zanathy-Zinner 1994. 333-335.

⁹⁶ Zinner 2014. 566.

⁹⁷ Némethné-Urbán 1993. 333-334.

⁹⁸ Uo.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Baráth-Feitl 1993. 44.

hozott: Farkas Mihályt nyolc rendbeli, halálos ítéletet eredményező hamis vád büntette miatt 16 év szabadságvesztésre ítélték, amelyet az 1953. évi közkegyelmi rendelet hatására a felére csökkentettek, mellőzve a nyilvánosság tájékoztatását az ítélet felezéséről.¹⁰¹

Péter és nyolc korábbi vádlott-társa az éppen zajló és a figyelem középpontjában álló Farkas-pert, valamint Rákosi bűneinek közismertté válását a saját javukra igyekeztek felhasználni vallomásaikban. Ugyanis saját felelősségüket úgy próbálták csökkenteni, hogy a bukott első titkár, és az ekkorra szintén közmegvetés tárgyává vált, volt honvédelmi miniszter bűnösségének, valamint a sztálinista diktátor egyeduralmának hangsúlyozására törekedtek. Péter Gábor szinte már a despotával szembeállító hősként festette le saját magát a perújítási indítványához fűzött megjegyzéseiben:¹⁰² *„Rákosi volt Magyarországon a hamis vád gyártásának bölcs mestere, és azért akart megszabadulni tőlem, mert nem követtem ezen az úton, mert rajtam keresztül nem tudott koncepciózni.”*¹⁰³

A Péter Gábor és társai-ügyben 1957. május 28. és június 15. között zajlott fellebbviteli tárgyaláson a vádlottak mindegyike ártatlanságát bizonygatta. Péter ugyan beismerte, hogy követett el visszaéléseket, túlkapásokat, de tagadta, hogy a bántalmazás, a kínvallatás bevett módszer lett volna az ÁVH-nál. Rajk kínvallatásával és a Szücs-testvérek agyonverésével kapcsolatban Rákosi parancsára hivatkozott, amelyet ő csak továbbított alárendeltjeinek. Kiemelte azt is, hogy Rajk veretését önhatalmúlag állította le. Vallomása szerint a kínvallatások mindig Rákosi utasítására történtek, önhatalmúlag ritkán rendelt el fizikai bántalmazást. Tagadta azt is, hogy részt vett volna a gazdasági bűncselekményekben, valamint az internálásokban. Az utolsó szó jogán mondott beszédében egyrészt saját mozgalmi érdemeire, másrészt az Államvédelmi Hatóságnak a „fasizmus maradványainak” felszámolásában játszott szerepére hivatkozott.¹⁰⁴

Péter Gábor védelmét Major Ákos látta el, aki korábban néptörvényszéki, majd népbírói bírónaként, a Népbírók Országos Tanácsának elnökeként tevékenykedett.

1957. június 15-én a Legfelsőbb Bíróság dr. Sömjén György hadbíró vezette tanácsa Péter Gábort immár a valóban elkövetett bűneiért vonta felelősségre,

¹⁰¹ Népszabadság 1957. 8.

¹⁰² Müller 2017. 222.

¹⁰³ ÁBTL 2.1 VI/1-c/1. Péter Gábor megjegyzései a Legfőbb Ügyészség perújítási indítványához, 1957.

¹⁰⁴ Jegyzőkönyv a Péter Gábor és társai bűnügyének perújítása során megtartott zárt tárgyalásról, 1957. június 15-én. In: Horváth 1994. 488-582.

így őt többrendbeli hamis vád, „szám szerint meg nem állapítható rendbeli” hivatali hatalommal való visszaélés, kétrendbeli halált okozó súlyos testi sértés (a Szücs-testvérek halála), valamint folytatólagosan elkövetett szolgálati hatalommal való visszaélés büntettei miatt 14 évi szabadságvesztésre, tíz évi jogfosztásra és lefokozásra ítélte. Az 1953-as közkegyelmi rendelet azonban Farkas mellett őrá is vonatkozott, így büntetését a bíróság ugyanebben az ítéletében a felére csökkentette.¹⁰⁵ A meglehetősen enyhe büntetést kiszabó ítéletnek ellentmondott annak hosszas indokolása, azon belül különösen a kényszervallatás eseteinek részletes ismertetése:¹⁰⁶ „Péter Gábor az általános irányítás mellett sok őrizettest személyesen is kihallgatott, gyakran példátlan goromba fenyegető magatartást tanúsítva. Több esetben utasítást adott az őrizeteselek embertelen bántalmazására, hamis vád kikényszerítése céljából.”¹⁰⁷

A kínvallatások rendszeressé válásáért a bíróság Péter és más államvédelmi vezetők bűnösségének hangsúlyozása mellett röviden kitért Farkas Mihály – és „eléggé valószínűnek látszó adatok szerint” – Rákosi Mátyás felelősségére is.¹⁰⁸ A korábbi ítélethez képest új elemként szerepelt a Rajk- és a Kádár-ügy nyomozása során, majd a szociáldemokraták ügyeiben alkalmazott fizikai erőszak is. A kínvallatást elszenvedettek ügyei közül tizennégy esetet ismertetett részletesen. Emellett a volt ÁVH-vezetőt bűnösnek ítélték négy kuláknak minősített gazda súlyos bántalmazásáért, ami Bugyi községben történt 1948-ban, az 1949-es, Pócsperiben elkövetett brutális erőszakért, valamint az 1951-es Grósz-per két vádlottjának és két UDB-ügynöknek a kegyetlen megveretéséért. Az indoklásban elemezték Szücs Ernő és testvére agyonveretésének esetét is, feltárva a parancs láncolatát, ami a következő volt: Rákosi parancsba adta Péternek: Szücsöt „két nap, két éjjel úgy verjék, hogy ropogjanak a csontjai!” Ezt az ukázt adta tovább Péter beosztottainak, köztük Princz Gyula és Kovács István verőlegényeknek, akik a Szücs testvéreket annyira kegyetlenül megverték, hogy abba mindketten behaltak. A bűnlajstrom további része az ÁVH vezetőinek elsikkasztott pénzből biztosított fényűző életkörülményeit, valamint az internálásokkal kapcsolatos visszaéléseket ismertette.¹⁰⁹

¹⁰⁵ A Legfelsőbb Bíróság ítélete Péter Gábor és társai ügyében, 1957. június 15. In: Horváth 2014. 590-635.

¹⁰⁶ Müller 2017. 223.

¹⁰⁷ Horváth 2014. 590-635.

¹⁰⁸ Müller i.m.2017. 223.

¹⁰⁹ Horváth 2014. 590-635.

Alig egy évvel ezután, 1958. március 17-én Péter panaszos hangvételű levélben kérelmezte Biszku Béla belügyminisztertől szabadlábba helyezését erősen megromlott egészségi állapotára hivatkozva: *„Alulírott Péter Gábor kérem, hogy Belügyminiszter Elvtárs 7 éves büntetésem $\frac{3}{4}$ részének letöltése után, 1958. április 3-án helyezzen szabadlábba. Súlyos tüdőbeteg vagyok, huszonhatszor volt tüdővérzésem. Letartóztatásom alatt egészségi állapotom természetesen leromlott. Idegileg teljesen kimerültem, szívzavaraim vannak, állandó álmatlanságban szenvedek, gyomor- és bélpanaszaim vannak, szemeim úgy megromlottak, hogy szemüveggel is nehezen olvasok. Büntetésem $\frac{3}{4}$ részének letöltése egybeesik a felszabadulás ünnepével, amiért majdnem két évtizeden keresztül harcoltam az illegális mozgalomban. Bízom abban, hogy kérésem elintézését az ünnepi évforduló is biztosítja.”*¹¹⁰

Péter könyörgése nem talált azonnal meghallgatásra a belügyminiszternél, hiszen majdnem egy évet kellett várnia szabadulására, ami végül 1959. január 10-én történt meg.

Levéltári források:

ÁBTL Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

II. Sólyom-ügy

II/8. Jegyzőkönyv Sólyom László és társai perújítási tárgyalásáról, 1954. szeptember 16-17.

VI. Péter-ügy

VI/1. Péter Gábor

VI/1. Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 18.

Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 19.

Jegyzőkönyv Péter Gábor kihallgatásáról, 1956. október 23.

I/1-b. Javaslat Péter Gábor és Décsi Gyula íratására, 1954. május 15.

VI/1-c/1. Péter Gábor megjegyzései a Legfőbb Ügyészség perújítási indítványához, 1957.

VI/1-f. Péter Gábor levele Biszku Bélának, 1958. március 17.

VI/32. Eisenberger Sámuel

VI/46. Lusztig Gyuláné

VI/73. Feljegyzés a „Péter-ügy” vizsgálata során bekövetkezett halálesetekről

¹¹⁰ ÁBTL 2.1. VI/1-f. Péter Gábor levele Biszku Bélának, 1958. március 17.

Lavrentyij Berija. 1953. Sztyenogramma ijulszkogo plenuma CK KPSzSz i drugije dokumenti. Moszkva, 1999, 71-72.

MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

M-KS 276. f. Magyar Dolgozók Pártja iratai

M-KS 276. f. 52/35. ő. e. Az MDP Központi Vezetőség ülésének jegyzőkönyve, 1956. július 18.

M-KS 276. f. 53. cs. 146. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP Politikai Bizottságának üléséről, 1953. november 11.

M-KS 276. f. 234. ő. e. Jegyzőkönyv az MDP PB 1955. június 2-i üléséről

M-KS 276. f. 298. ő. e. Jelentés a nagyobb politikai ügyek vizsgálatában részt vett államvédelmi tisztek tevékenységéről, 1956. július 7.

M-KS 288. f. Magyar Szocialista Munkáspárt központi Szerveinek iratai

M-KS 288. f. 9/1962/51/b. ő. e. Gerő Ernő feljegyzése Rákosi Mátyásnak, 1954. március 19.

Felhasznált irodalom

Baráth Magdolna-Feitl István (szerk.) (1993): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei, III. 1957. április 5.-1957. május 17. Budapest: Intera Rt.

Baráth Magdolna (2001): Gerő Ernő és a „tiszta lap” politikája. Múltunk, 46. évf. 1. sz. 40-46.

Baráth Magdolna (szerk.) (2002): Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953-1956. – Kiszeljov és Andropov titkos jelentései. Budapest: Napvilág Kiadó

Baráth Magdolna-Feitl István (szerk.) (2013): Lehallgatott kihallgatások – Rákosi és Gerő pártvizsgálatának titkos hangszalagjai, 1962. Budapest: Napvilág Kiadó, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Budapest kommunistái a Központi Vezetőség határozataiért. A budapesti pártaktíva tanácskozása (1954). Szabad Nép, 12. évf. 287. sz. 2.

Gyarmati György (2019): Rendszertitkok szolgálakkal és szolgálatokkal. Pécs-Budapest: Kronosz ÁBTL

Gyáni Gábor: A történész mint bíró. A történetírói ítélezés „joga” és veszélyei. In: Gyarmati György-Lengvári István-Pók Attila-Vonyó József (szerk.) (2013): Bűnbak minden időben. Pécs-Budapest: Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat, ÁBTL

Horváth Ibolya-Solt Pál-Szabó Győző-Zanathy János-Zinner Tibor (szerk.) (1993): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és „vallomások”, „párt”-ítéletek, elvi határozatok, az 1956-os megtorlás iratai. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Horváth Ibolya-Solt Pál-Szabó Győző-Zanathy János-Zinner Tibor (1994): Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. Kúriai teljes ülések, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”-ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Ítélet Farkas Mihály bűnügyében. Népszabadság, 1957. április 25., 2. évf. 96. sz. 8.

Kállai Gyula (1987): Megkésett börtönnapló. Budapest: Kossuth Könyvkiadó

László János: Bűnbakképzés és nemzeti identitás, avagy a szociálpszichológia mint empirikus társadalomtudomány. In: Gyarmati György-Lengvári István-Pók Attila-Vonyó József (szerk.) (2013): Bűnbak minden időben. Pécs-Budapest: Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat, ÁBTL

Morozova, Irina-Vida István (szerk.) (1996): Újabb részletek Rákosi Mátyás lemondásáról. Társadalmi Szemle, 51. évf. 3. sz.

Müller Rolf (2017): Az erőszak neve: Péter Gábor. Budapest, Jaffa Kiadó

Nagy Imre (1954): A Központi Vezetőség ülése után. Szabad Nép, 12. évf. 293. sz. 1-2.

Némethné Vágyi Karola-Urbán Károly (szerk. és a jegyzeteket írta) (1993): A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei II. 1957. január 25.-1957. április 2. Budapest: Intera Rt.

Pók Attila: Bűnbakok a magyar történelmi gondolkodásban. In: Gyarmati György-Lengvári István-Pók Attila-Vonyó József (szerk.) (2013): Bűnbak minden időben. Pécs-Budapest: Kronosz Kiadó, Magyar Történelmi Társulat, ÁBTL

Püskösti Árpád (1999): Menekülés Rajk árnya elől – Péter Gábor perei a nyomok eltüntetésére. Forrás, 31. évf. 11. sz. 65.

Rainer M. János-Urbán Károly (szerk.) (1992): „Konzultációk” – Dokumentumok a magyar és szovjet pártvezetők két moszkvai találkozásáról 1954-1956-ban. Múltunk, 37. évf. 4. sz. 136-137.

Rákosi Mátyás (1955): A magyar nép a jövőben is ott lesz a béke megőrzéséért vívott harc első soraiban. Rákosi Mátyás elvtárs képviselői beszámolója Csepelen. Szabad Nép, 13. évf. 219. sz. 1-2.

Rákosi Mátyás elvtárs felszólalása a Heves megyei pártaktíva-értekezleten (1956). Szabad Nép, 14. évf. 89. sz. 2.

Rákosi Mátyás: Pártunk mindig a nagy tömegek, az egész nép pártja volt és az is marad. Rákosi Mátyás elvtárs beszéde a politikai helyzetről és a párt feladatairól (1956). Szabad Nép, 14. évf. 139. sz., 1-3.

Feitl István-Gellériné Lázár Márta-Sipos Levente (szerk.) (1997): Rákosi Mátyás: Visszaemlékezések 1940-1956. 2. kötet. Budapest: Napvilág Kiadó

Sz. Bíró Zoltán (2012): Kremli végjáték. 2000 Irodalmi és Társadalmi Lap, 24. évf. 7-8. sz. 46-120.

Szereda, Vjacseszlav - Sztikalin, Alekszandr (szerk.) (1993): Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó

Szilágyi Ákos (2002): A Berija-dosszié. 2000 Irodalmi és Társadalmi Lap, 14. évf. 1. sz. 46-69.

Szilágyi Ákos (2002): Egy rém rendes reformer – Lapok a Berija-dossziéből. Népszabadság, 60. évf. 10. sz. 22-23.

Zinner Tibor (2014): „A nagy politikai affér” – A Rajk-Brankov-ügy. II. kötet. Budapest: Saxum Kiadó

Internetes hivatkozások:

Koltay Gábor-Bródy Péter (szerk.) (1990): El nem égetett dokumentumok. Budapest: Szabad Tér Kiadó

<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/peter.htm> (2023.04.27.)

Kun Miklós (1998): Berija bukása. Beszélő Online, III. évf. 21. sz. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/berija-bukasa> (2023.03.02.)

Gábor Péter, the "chief culprit who deceived the party"

The shifting of responsibility in the review of Stalinist-type show trials in
Hungary

Summary

In my article, I would like to answer the question of what effect the political changes in the Soviet Union and Hungary, which took place as a result of Stalin's death, had on the case of Gábor Péter and his co-accused. In doing so, I try to reveal the process and methods of transferring responsibility to Péter, with the help of which Rákosi was able to avoid a political downfall for a certain period of time, as well as not having to face its criminal consequences. In my analysis, I also try to reveal how in the Péter case, as a result of individual historical turns, the constructed accusations were gradually replaced by substantiated accusations based on crimes that had actually been committed.

Dr. Schiller-Dobrovitz Alexandra
ELTE ÁJK Agrárjogi Tanszék
Témavezető: Dr. Kurucz Mihály egyetemi tanár
DOI: 10.55052/themis.2023.1.37.44

Az 5/2022. Jogegységi határozat¹ alkotmányjogi megítélése

Bevezető

A mező- és erdőgazdasági földek forgalmával összefüggésben a részletes jogi szabályozás ellenére számtalan jogelméleti kérdés merül fel, különös tekintettel a jogszabályi módosításokra. Az egyes jogelméleti kérdések megválaszolására általában a Kúria jogértelmezésével kerül sor, mint ahogyan az 1/2020. PJE a mező- és erdőgazdasági hasznosítású föld eladása esetén az elővásárlási jog megsértéséből fakadó igény érvényesítése tárgyában, valamint a 2/2021. KJE az elővásárlási jogosultság jogalapjának megállapításának tárgyában adott dogmatikai iránymutatást a jogalanyoknak és a jogalkalmazásnak a követendő eljárási rendhez.

A Kúria legutóbbi – kifejezetten a földforgalom során gyakorolható – elővásárlási joggyakorlás tárgyában hozott 5/2022 Jogegységi határozatának rendelkező része alapján a Fftv.² 5. § 9. pontja szerinti „helyben lakó” fogalmának lényege az adott lakóhelyen való életvitelszerű tartózkodás, amelyet az elővásárlásra jogosult által tett elfogadó nyilatkozathoz csatolt okirattal kell igazolni. A lakcímet igazoló hatósági igazolás (lakcímkártya) önmagában nem igazolja a helyben lakás tényét. A Kúria álláspontja szerint ez a törvényi feltétel egyebek között a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvánnyal igazolható hitelt érdemlően. Az igazolás adatával szemben – közigazgatási vagy polgári perben – ellenbizonyításnak van helye, amelynek során a bíróság bármely alkalmas bizonyítási eszközt figyelembe vehet. E Jogegységi határozat célja annak tisztázása, hogy a helyben lakás milyen módon igazolható az eljáró hatóság által elfogadhatóan. Ezzel szemben azonban a joggyakorlat alig négy

¹ A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának 5/2022. számú Jogegységi határozata (Jpe.IV.60.024/2022/12. szám) – a továbbiakban: Jogegységi határozat

² A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (továbbiakban: Fftv.)

hónappal a kihirdetést követően már azt mutatja, hogy a Jogegységi határozat további dogmatikai és alkotmányossági kérdéseket vet fel. Jelen tanulmány célja a Jogegységi határozat rendelkező részében foglalt jogszabályi és dogmatikai alapok, vagy azok esetleges hiányának feltárása.

A helyben lakás jogalapja

Az Fftv. 5.§ 9. pont a) és b) pontja alapján

„helyben lakó:

a) az a természetes személy, akinek az életvitelszerű lakáshasználatának helye legalább 3 éve azon a településen van, amelynek közigazgatási területén az adásvételi, a csere- vagy a haszonbérleti szerződés tárgyát képező föld fekszik, továbbá

b) ha az adásvételi, a csere- vagy a haszonbérleti szerződés tárgya szőlő művelési ágban nyilvántartott föld, akkor az a hegyközségi tag természetes személy is, aki életvitelszerűen legalább 3 éve annak a hegyközségnek a működési területéhez tartozó borvidéki településen lakik, amely hegyközség működési területén az adásvételi, a csere vagy a haszonbérleti szerződés tárgyát képező föld fekszik.”

A Fftv. 5. §-ához fűzött indokolás is hangsúlyozza, hogy a Fftv. a helyben lakó fogalmát olyan személyre szűkíti, akinek az életvitelszerű, vagyis nem csupán a bejelentett lakóhelye legalább három éve azon a településen van, amelynek közigazgatás területén a szerződés tárgyát képező föld fekszik.

E rendelkezések alapján egyértelmű az, hogy helyben lakónak az tekintendő, aki életvitelszerűen az adott településen tartózkodik, ide tér haza minden egyes nap. Azt azonban sem a Fftv., sem pedig annak végrehajtási rendelete, és a Fétv.³ nem szabályozza, milyen módon lehetséges a helyben lakás igazolása. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy egyéb olyan jogszabály rendelkezéseit kell alkalmazni, mely tisztázza a lakás és tartózkodás kérdéskörét. A szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról szóló Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendeletének (2004. április 29.) a „szokásos tartózkodási hely”, a lakóhely fogalmaként került meghatározásra. Ezzel szemben a tartózkodási hely csupán ideiglenes tartózkodást biztosító hely⁴. Ennek megfelelően az uniós

³ A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény (a továbbiakban: Fétv.)

⁴ Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete (2004. április 29.) a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról 1. Cím 1. Cikk j) pont és k) pont

szabályozás alapján a szokásos (vagy a magyar jogi szabályozásban életvitelszerű) tartózkodási hely a lakóhelynek felel meg.

A Kúria már a Jogegységi határozatot megelőzően is számos ítéletében⁵, rámutatott arra, hogy lakcímet igazoló hatósági igazolás (lakcímkártya) önmagában nem igazolja a helyben lakás tényét.

E tényt igazolja a Vhr.⁶ 16. §-a is, mely rendelkezés alapján a hatósági igazolvány célja a polgár tájékoztatása a bejelentett lakcíméről annak érdekében, hogy azt a törvényben előírt kötelezettsége teljesítéséhez közhitelesen igazolhassa.

Ezek az adatok viszont önmagukban nem tükrözik a valós állapotot, és számos peres eljárás során bizonyították azt a felek, hogy a helyben lakásra hivatkozott ellenérdekű fél valójában nem lakik ténylegesen az adott településen, a lakcímkártyán kizárólag az elővásárlási joggyakorlás lehetőségének biztosítása érdekében került feltüntetésre a helyben lakást biztosító lakcím.

A Kúria már ezen álláspontja is aggályos, mivel a Nytv.⁷ 26/A.§ (2) bekezdése kifejezetten akként rendelkezik, hogy *„Ha jogszabály valamely jogosultság vagy kötelezettség tekintetében eltérően nem rendelkezik, ellenkező bizonyításig a polgár életvitelszerű lakáshasználata helyének a bejelentett lakóhelyét kell tekinteni, ha tartózkodási hely bejelentésére nem került sor.”* A fenti rendelkezés úgy értelmezendő, hogy a földforgalmi eljárás során az olyan elővásárlási jogosult esetében, aki helyben lakóként tesz elfogadó jognyilatkozatot elegendő a lakcímkártya csatolása a helyben lakás igazolására. Ez alól álláspontom szerint az az eset lehet csak kivétel, ha van a lakóhelytől eltérő bejelentett tartózkodási hely, ilyenkor azonban főszabály szerint a tartózkodási hely az életvitelszerű lakáshasználat helye. Ha viszont az elővásárlási jogosult az elfogadó jognyilatkozat megtételekor kifejezetten úgy nyilatkozik, hogy a lakóhelye az életvitelszerű lakáshasználat helye, azt kell figyelembe venni.

A Jogegységi határozatban hivatkozott jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány, mint a helyben lakást igazolására alkalmas okirat azért merült fel a Kúria részéről megfelelő igazolási módként, mert a 262/2010. (XI.17.) Korm.rendelet⁸ 32.§ (5) bekezdés cd) pontja az állami árveréseken történő elővásárlási joggyakorlás során a joggyakorlás feltételeként kötelezi az

⁵ Kfv.II.37.320/2016/4., Kfv.IV.37.041/2019/7.

⁶ A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény végrehajtásáról szóló 146/1993. (X. 26.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Vhr.)

⁷ A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény

⁸ A Nemzeti Földalapba tartozó földrészteltek hasznosításának részletes szabályairól szóló 262/2010. (XI.17.) Kormányrendelet (a továbbiakban: 262/2010. (XI.17.) Korm.rendelet)

elővásárlásra jogosultakat arra, hogy a helyben lakásról előzetesen szerezzenek be a jegyzőtől hatósági bizonyítványt.

E rendelkezés azonban a jogszabály céljából is következően kifejezetten az Állam, mint eladó által árverés útján történő értékesítés esetében alkalmazható, a magánszemélyek jogviszonyai esetében nem. A hivatkozott kormányrendeleti rendelkezésen kívül semmilyen más földforgalommal összefüggő jogszabály nem rendelkezik arról, hogy a jegyző jogosult lenne hatósági bizonyítványt kiállítani a 3 éves helyben lakásról, így nem tartozik feladatkörébe ezen bizonyítvány kiállítása, ennek megfelelően pedig jogosultsága sincs arra.

Valójában ennek hitelt érdemlő igazolása véleményem szerint azért sem lehetséges, mert a jegyző nem ismerhet minden – az adott közigazgatási egységben élő személyt, és így kizárólag a kérelmező jognyilatkozata alapján vélelmezheti azt, hogy az elmúlt 3 évben az életvitelszerű lakáshasználat az adott településen volt. Az ilyen alapon történő eljárás pedig kifejezetten az Ákr.⁹ 95. § (3) bekezdésébe ütközik, mely rendelkezés kimondja, hogy az eljáró hatóság csak olyan tényeket igazolhat hatósági bizonyítvánnyal, melyekről hivatalos tudomása van.

A Kúria a jegyző által kiállított hatósági bizonyítványra, mint az igazolás egy módjára hivatkozott. Kifejezetten utalt arra, hogy ezen kívül más módon is lehetséges a helyben lakás igazolása, de ezen kívül nem adott iránymutatást. Ezzel tulajdonképpen továbbra is nyitva hagyta azt a kérdést, hogyan lehetséges a helyben lakás igazolása, mivel semmilyen egyértelmű, további lehetőséget nem határozott meg, az előbbi gondolatmenetből pedig megállapítható, hogy a jegyző által kiállított hatósági bizonyítvány nem alkalmas erre.

Súlyos anomáliát okoz továbbá a Kúria azon kijelentése, miszerint „*a Jogegységi határozat a bíróságokra a Magyar Közlönyben történő közzététel időpontjától kötelező.*” Ebből ugyanis az következik, hogy függetlenül attól, hogy az elővásárlásra jogosult még a Jogegységi határozat kihirdetését megelőzően tett elfogadó jognyilatkozatot, illetve a szerződés hatósági jóváhagyása korábban történt, mint a kihirdetés, a Jogegységi határozat alkalmazandó az adott jogviszonnyal kapcsolatosan felmerülő jogvitában.

Az elővásárlásra jogosultakat olyan Jogegységi határozat alapján érheti joghátrány, amely a jogvita tárgyát képező jogviszony létrejöttét követően lépett hatályba. Felmerül továbbá a kérdés, hogy ha a Jogegységi határozat alapján hozott döntésből következően az eljáró hatóságot új eljárásra kötelezik, a mezőgazdasági igazgatási szerv milyen döntést fog hozni?

⁹ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (a továbbiakban: Ákr.)

Ha esetlegesen úgy ítéli meg, hogy az életvitelszerű lakáshasználat nem sikerült megfelelően bizonyítani, a MISZ-nek a Fétv. 34.§ alapján arra sincsen lehetősége, hogy hiánypótlásra hívja fel az elővásárlásra jogosultat. Ebben a kérdésben azért nem merülhetnek fel az Ákr. hiánypótlásra vonatkozó rendelkezései, mert a Fétv. lex specialisként rendelkezik a mező- és erdőgazdasági hasznosítású földek forgalma esetében a hiánypótlásra vonatkozó hatósági eljárási szabályokról.¹⁰ Tehát az elővásárlásra jogosulttal szemben érvényesülnek a Fftv. 21.§ (9) bekezdésében foglalt jogkövetkezmények, vagyis jognyilatkozatát úgy kell tekinteni, mintha meg sem tette volna. A Jogegységi határozat keltét megelőzően nem volt olyan, a jogalanyok számára is egyértelmű jogszabályi rendelkezés, amiből az következett volna, hogy nem a szokássá vált lakcímkártya másolattal, hanem más módon kellene igazolni a helyben lakást. A Jogegységi határozat alapján így lehetőség nyílik továbbá a visszaélésszerű joggyakorlásra, mivel arra hivatkozva, hogy az elővásárlásra jogosult nem igazolta az 5/2022. Jogegységi határozatnak megfelelően a helyben lakását, a hosszas hatósági eljárást követően bárki megtámadhatja a jóváhagyó határozatot.

Tudomásom szerint ez a folyamat meg is indult, számos peres eljárás van folyamatban jelenleg erre alapozva, valamint a jegyzőkhöz is számos olyan megkeresés érkezik, hogy a Jogegységi határozatban foglaltak szerint állítsanak ki hatósági bizonyítványt a helyben lakásról. Az általam megkeresett jegyzők úgy nyilatkoztak, hogy jelenleg tanácstalanok abban, mit tegyenek, mert álláspontjuk szerint nem rendelkeznek hatáskörrel a Jogegységi határozatban foglalt hatósági bizonyítvány kiállítására, azonban az elővásárlásra jogosultak, illetve a szerződéskötés előtt álló vevők is ragaszkodnak ezen okirathoz annak érdekében, hogy jognyilatkozatuk kifogásolhatatlan lehessen.

Alkotmányosság

Az előző fejezetben kifejtett anomáliák alapján felmerül a Jogegységi határozat alkotmányosságának kérdése is, mely kérdést az alábbiak indokolják.

Azon elővásárlásra jogosultaknál, akik a Jogegységi határozat hatályba lépését megelőzően tettek jognyilatkozatot, a hatósági bizonyítvány vagy más, a Kúria által egyértelműen nem rögzített, igazolásra alkalmas okirat

¹⁰ A Kúria hasonló indokolással korábban már szintén állást foglalt ebben a kérdésben a Kfv.II.37.669/2017. számú ügyben.

benyújtása hiányában az e jognyilatkozat alapján történt hatósági jóváhagyás esetében a határozat megsemmisítését, valamint új eljárás lefolytatását eredményezi. Az új eljárásban kérdéses a mezőgazdasági igazgatási szerv döntése, de a gyakorlat azt mutatja, hogy a határozat meghozatalakor figyelemmel vannak a bírói gyakorlatra, így feltételezhetően az ismételt megsemmisítés elkerülése érdekében a Jogegységi határozattal összhangban döntenének, ami azt jelenti, hogy az elővásárlásra jogosult jognyilatkozatát figyelmen kívül kell hagynia.

Abból, hogy a Jogegységi határozat az előző fejezetben hivatkozottak szerint az Ákr. szabályaiba ütközik, az következik, hogy alaptörvényellenes, mivel az Alaptörvény XV. cikk (1) és (2) bekezdésével ellentétes. Ezen kívül – tekintettel arra, hogy a Jogegységi határozat nincs összhangban a földforgalmi szabályozással – az Alaptörvény 28. cikkével is ellentétes, miszerint *„A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik. A jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”*

A Jogegységi határozat tárgyában az Alkotmánybírósághoz 2023. február 1. napján érkezett egyedi normakontroll eljárás iránti bírói kezdeményezés¹¹. A beadványból kitűnik, hogy nem a fenti gondolatmenet alapján, hanem teljesen más aspektusból közelítette meg az indítványozó bíróság a Jogegységi határozat alkotmányosságának kérdését.

A beadványban lényegi részét tekintve arra alapozzák a Jogegységi határozat alaptörvény-ellenességét, hogy az az Nytv. és a Fftv. kógens rendelkezéseivel ellentétes, amennyiben a közhiteles lakcímnnyilvántartás alapján kiállított lakcímkártyán szereplő lakcímet nem tekinti az életvitelszerű tartózkodás igazolására alkalmasnak. E kitétel ugyanis egészen 2022. január 1-ig a lakóhely elválaszthatatlan fogalmi elemét képezte.

A 2022. január 1-jén hatályba lépett módosítások alapján az életvitelszerű lakáshasználat a lakóhely vonatkozásában megdönthető vélelem, tehát az ellenérdekű felet terheli annak bizonyítása, miszerint nem a nyilvántartott lakcím az életvitelszerű lakáshasználat helye.

¹¹ Az Alkotmánybíróság előtt III/00250/2023. ügyszám alatt bírói kezdeményezés alapján folyamatban lévő utólagos normakontroll eljárás

Ezen kívül az indítványozó hivatkozott még az elővásárlásra jogosultak szerződéses vevővel szembeni hátrányos megkülönböztetésére is. A hátrányos megkülönböztetésre való hivatkozás álláspontom szerint azért is indokolt, mert a 474/2013 (XII.12.) Korm. rendelet 4.§-ban foglaltak szerint az eladónak – és így szükségszerűen a vele szerződő vevőnek – lehetővé teszi a kifüggesztést megelőzően a hiánypótlást, sőt kifejezetten az eljáró jegyző feladataként határozza meg a hiánypótlásra felhívást az észlelt hiányosságok esetében.

Ezzel szemben az elővásárlásra jogosultra tekintettel e kormányrendelet nem, kizárólag a Fétv. 34.§-a határoz meg olyan eseteket, melyekben hiánypótlásnak van helye az elővásárlásra jogosultnak, ez azonban csak szűk körben ad a hiánypótlásnak teret, és a jogalap igazolására nem terjed ki. Így az elővásárlásra jogosult a vevővel szemben valóban hátrányos megkülönböztetésben részesül, ami az Alaptörvény XV. cikkébe ütközik. Ezen kívül azonban álláspontom szerint az indítványban nem hivatkoztak olyan további, lényeges alaptörvény-ellenességet megalapozó tényre, amelyek az Alkotmánybíróság döntéséhez megfelelő háttérrel biztosítanak. Továbbá vitatható azon érvelés, hogy a jogszabálmódosítás folytán az Nytv. 2022. január 1. óta hatálytalan rendelkezésével való ellentét megalapozná az alaptörvényellenességet.

Záró gondolatok

Annak eldöntése, hogy a Jogegységi határozat alaptörvényellenes-e, az Alkotmánybíróság feladata, de amíg a jelenleg folyamatban lévő normakontroll eljárásban döntés születik, az elővásárlásra jogosultak nem tehetnek mást, mint hogy megkísérlik beszerezni a hatósági bizonyítványt a helybenlakás igazolására. Ez azonban a jegyzők részéről is aggályos kérdés, és nem minden esetben adják ki a hatósági bizonyítványt. Ennek folytán a Jogegységi határozat által okozott jogi helyzet mielőbbi megoldása rendkívül fontos, így bízunk kell abban, hogy az Alkotmánybíróság hamarosan dönt e kérdésben.

Felhasznált jogszabályok és bírósági határozatok

Az Európai Parlament és a Tanács 883/2004/EK rendelete(2004. április 29.) a szociális biztonsági rendszerek koordinálásáról

Alaptörvény

A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény

A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvénnyel összefüggő egyes rendelkezésekről és átmeneti szabályokról szóló 2013. évi CCXII. törvény

Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény

A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény

A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvény végrehajtásáról szóló 146/1993. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti Földalapba tartozó földrészek hasznosításának részletes szabályairól szóló 262/2010. (XI.17.) Korm.rendelet

A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának 5/2022. számú Jogegységi határozata (Jpe.IV.60.024/2022/12. szám)

Kfv.II.37.320/2016/4.

Kfv.IV.37.041/2019/7.

Kfv.II.37.669/2017.

AB III/00250/2023.

Constitutional assessment of the decision of the Curia No 5/2022

Summary

Based on the operative part of the Curia's recent Decision 5/2022 on the exercise of pre-emption rights in the course of land transactions, the Fftv. The concept of "resident" within the meaning of Section 5(9) of the FFTV is based on habitual residence in the place of residence, which must be proven by a document attached to the declaration of acceptance made by the pre-emption right holder. An official certificate of address (address card) is not in itself proof of residence. According to the Curia, this statutory condition may be proved by means of, inter alia, an official certificate issued by a notary. The certificate may be challenged in administrative or civil proceedings by any appropriate means of proof. While the purpose of this case-law is to clarify the way in which local residence may be plausibly proved by the competent authority, case-law, barely four months after its publication, shows that the case-law raises further doctrinal and constitutional questions. The purpose of this study is to explore the legal and doctrinal basis, or possible lack thereof, of the provisions of the operative part of the Judgment.